

ҚАРИ ҚИЗ

Етти воқеали драматик достон

ИШТИРОК ЭТУВЧИЛАР:

А в т о р — археолог.

И с л о м о т а — кулол.

И б о д а т — Ислом отанинг катта қизи, врач.

М а д и н а — Ислом отанинг ўртанча қизи, муаллима.

С а н а м — Ислом отанинг кенжа қизи, сўт соғувчи, артистка.

Э ҳ с о н — археолог.

И л ҳ о м — ўқитувчи, пропагандист.

С а л о м — артист.

Ҳ о ж и д а р о з — «Заготпункт» тарозибони.

Т о ж и х ў р о з — паррандачилик фермасининг мудури.

Қ и р о а т х о н — Ҳожи дарознинг хотини, сўт соғувчи.

*Жуда эрта — ўн саккизда кетган
онам Сарапочча бегим хотирасига
багишлайман.*

БИРИНЧИ ВОҚЕА

Парда. Саҳна қоп-қоронғи. Нур томоша залида томошабинларга қараб турган Автор юзига тушади.

А в т о р

Авторман,
Асарда мен ҳам қатнашаман.
Воқеа ўтади тоғли бир қишлоқда.
Бу чигал, ғоятда чигал воқеани
Журъат қилолмадим сизсиз ечмоққа...
Воқеа юз берди кеча тўсатдан,
Очиб эдик бунда бир дахмани.
Жуда хурсанд эдик қазилмамиздан,
Воқеа ҳайратда қолдирди мани.
Икки ўртоқ эдик:
Эҳсон ҳамда мен,
Археология партиясида.
Эҳсон хаёлини олди бунда бир қиз,
Ажратиб нўғиҳон ўз тўдасидан.

(Секин саҳнага кўтарилади.)

Мўъжаз бир оила, кулол хонадони,
Қасбидек кўҳна бир хонадон.
Уч гўзал яшайди бу хонадонда:
Ибодат, Мадина, Санамхон!..
Ибодат — хаёлини олган Эҳсоннинг,
Унинг юрагига бераҳм кирган.

Бамисоли қонида унинг
Олов-оташ бўлиб югурган...
Мана у оила...

И с л о м о т а ҳовлиси: Уч дераза айвон, кулоллик дастгоҳи, супа.
И с л о м о т а жойнамоз устида ўтирибди.

Ота...

М а д и н а хонтахта ёнида ўқувчиларнинг дафтарларини кўрмоқда.

Мадина...
Ҳали ишидадир Ибодат ва Санам...
Эҳсон муҳаббати кирган хонадонга,
Келинг, бирга кириб кўрайлик биз ҳам!

А в т о р кетади. Саҳна ёришади.

И с л о м о т а

Ассалом алайкум, вараҳматулло!

(Унг елкасига ўгирилади.)

Ассалом алайкум, вараҳматулло!

*(Чап елкасига ўгирилади. Бир оз рукуга кетади.
Кейин бошини кўтариб, худога илтижо қилади.)*

Мана намозингни ўқиб ҳам бўлдим,
Мўмин умматингман, яхши биласан.
Ҳар кун беш вақт намозда ёлғиз
Дилимдан тилимга ўзинг келасан.
Ҳеч нарса сўраган эмасман сендан,
Қорандалиқда ҳам, қаролликда ҳам.
Кўрсатган кунингга шукр қилганман,
Бемалолликда ҳам, малолликда ҳам.
Бошимга иш тушди, жуда мушкул иш,
Осон қил, эгамсан, бўлма бераҳм.
Бундай мушкулликни сезмаган эдим,
Ҳатто хотинимни олганингда ҳам.
Сендан бир умрга хафа эмасман,
Уч бирдак қиз бердинг кетма-кет.

Ҳеч хафа бўлмадим,
 Ўзинг айт, шернинг
 Эркак-урғочиси бўладими ҳеч?!
 Аммо каттанг мени довдиратиб қўйди,
 Уни бахти билан бермабсан.
 Не гуноҳ қилдики у бахтиқаро,
 Уни бунча ёмон кўрмасанг?!
 Етдим деганида йиқитдинг,
 Бахтини осмонда кул қилиб.
 Азиз Камолини олдинг тўйи кунни,
 Ёшгина умрини тул қилиб.
 Қора кийганига, мана, қанча бўлди,
 Аза қанча ўзи таомилингда?
 Она азаси ҳам ўтди ҳаттоки,
 Ҳисоб-китоб борми ою йилингда?!
 Биласан, қизларимни яхши кўраман,
 Уларсиз бир пақир бу олам менга.
 Этагимни қоқиб кетаман, агар
 Мушкуллим ечмасанг, бу оламингга!
 Ёлғиз илтимосим: қизимни кечир,
 Қасамидан қайтар, тугат азасини.
 Юрагига раҳм-шафқат, муҳаббат сол,
 Сингилларин эслат, тузат ярасини!
 Яхшими-ёмонми, бандангман мен ҳам,
 Яратмаган бўлсанг яхшироқ қилиб,
 Тергашга уларни ақлим стмай қолди,
 Не жазо, уларнинг бошин тоқ қилиб...

Эшик тарақлаб очилади, И б о д а т кириб келади. Мадина дик этиб
 ўрнидан туради. Ибодат отасини жойнамоз устида кўриб ҳовли ўр-
 тасида тўхтади. У ҳаяжонда, ҳатто қора кўйлаги устидаги оқ ха-
 латини ҳам ечмаган. Ичкарига кириб кетади.
 Орқасидан М а д и н а ҳам.

Мана унинг ўзи, тағин бир гап бўлди,
 Мушкуллин осон қил, эй парвардигор.
 Жойнамоз устида сўрайман,
 Сўрайман қизимнинг гуноҳин такрор.

Жойнамозни йиғиштириб туради ўрнидан, қайтиб чиқиб орқасида
 турган қизи Мадина салом беради унга.

М а д и н а

Ассалому алайкум, дада...

И с л о м о т а

Ваалайкум...
Нима гап, Ибодат нега безовта?

М а д и н а

Ҳеч нарса...

И с л о м о т а

Ҳеч нарса...
Осойишта, жим?!
Алдаса бўлади бу лақма чолни.
Ким ҳам алдамади уни, алдади
Ҳаттоки худо ҳам... Бандаси нима?..
Устига фарзанди...
Ҳа-ҳа, бор ҳадди...

М а д и н а

(айёрлик билан)

Дадажон, ўзлари айтмовдиларми,
Аралашмайман, деб қизлар ишига?

И с л о м о т а

Ҳа, тўғри, қизларнинг ҳийласи гоҳо
Қирмай қолар экан тулки тушига.

М а д и н а

Овқат совиб қолди...

И с л о м о т а

Овқат?.. Ҳа, қуллуқ...
Лекин жинсларидан тагин бири йўқ?!

М а д и н а

Кешжатоӣ концертда...

И с л о м о т а

(ялт этиб қарайди унга)

Концертда?

Тағин?!

Жавоб бер, қаришиб қолдими жағинг?

Отасининг овозига югуриб ичкаридан И б о д а т чиқади.

Нима, тағин ўша келдими?

И б о д а т

Дада...

И с л о м о т а

Ёпирай, бу қандай кўргилик тағин?!

Нима гуноҳ қилган эканман, тангрим,

Алданиб ўтаман шекил дунёдан...

(Шошилиб кийинади ва чиқади.)

И б о д а т

Мадина!

Тез югур,

Орқасидан бор,

Санамни у билан топмасни боғда.

Мадина зудлик билан отасининг кетидан чиқиб кетади. Ибодат ёлғиз, супа чеккасига чўкади, хаёлга толади, Автор пайдо бўлади.

А в т о р

Жума масжид деган мақбара бор бунда,

Уя бўлиб келган бидъат, хурофотга.

Рад этди фан унинг муқаддаслигини,

Чек қўйди ҳар қандай алам, ибодатга.

Тугаган ҳам эди мақбара очиш,

Дахма ўпирлиб тушди ноғиҳон.

Шу сабаб бўлди-ю, қаттиқ шикастланиб,

Қишлоқ врачига келтирилди Эҳсон.

Ибодат кўрди-ю, оқариб кетди,

Худди Қамолини келтирдилар унга.
Қамолга ўхшарди жуда ҳам Эҳсон,
Қараб туролмади Ибодат бунга.
Ташлаб чиқиб кетди уни Ибодат,
Тагин янгиланди яраси.
Эҳсон — Қамол бўлиб, Қамол — Эҳсон бўлиб
Кўринарди унга қараса...

И б о д а т

Қисмат, аямай сокин дарёсига тош урди,
Тинган бу кўнгил сабрин қирғоғига тоширди.
Сен деб уни, вовайло, жунбишга келиб гўё
Куйган бу кўнгил йиғлаб йўқ қабрингга бош урди.
Не кўрди бу кўз ногоҳ сендан назарин тортиб,
Дил дарди талошингда селдек уни ёш урди.
Севгинга алишмоқдин, билсанг, жуда ожизман,
Тўфон каби наздимда меҳринг уни яширди.
Йўқ, бу эди афсона, у сен эдинг, албатта,
Қабринг менинг қалбимда қалбимга туташ эрди.

А в т о р а с т а ғ о й и б бўлади. Пауза.

Ким у?..
Нега сени солади эсга?
Нега юрагимга уради чангал?
Юлқиб хаёлимдан сени, сайёддек
Сен олган ўрнингни қилади мўлжал...
Қандай ширин эди аҳду паймонимиз,
Қушлар уясидек бузилди, кетди.
Қандай қувноқ умр, осмонда ногоҳ
Қокилим толидай узилди кетди.
Аммо юрагимда қолдинг умрбод,
Сени унутмоққа йўқ эди ҳаддим.
Умримни бағишлаб сенинг хотирингга,
Ёлғиз ўтай, дея қасам ичгандим.

Остонада Ислом ота, Мадина, Санам кўринади. Ислом ота уларни олдига солиб ҳайдаб келади. Ибодат отасининг авзойидан ўзини эҳтиёт қилиб четга олади. Қизлар мудофаага тайёрланаётган-дек бир-бирларига суянишади. Хусусан, Санам қаттиқ талвасада.

И с л о м о т а

Мен нима, сизларга подачиманми,
«Ошалон» сўрашим қолдимми энди?

Оёқ-қўлларингни қирқиб, қайтадан
Йўргакка ўрашим қолдими энди?
Йўргакда қайтага яхши эдиларинг,
Беташвиш, беғалва...

И б о д а т

Бекуёв...

И с л о м о т а

Шошма.

(Санамга ўгирилади.)

Хўш, қани, артистка, қачонгачайин
Отангни қонига қиласан ташна?
Тошкентда отангни беш йил алдадинг,
Ҳа, беш йил агроном кутдим мен ғофил.
Сен бўлсанг отангни калака қилиб,
Артист бўлиб келдинг, умрингни сарфлаб.

И б о д а т

Дадажон, бекорга ҳамма ташвишингиз,
Ақли, гидроки бор икковининг ҳам,
Консерваторияда топишган улар.

И с л о м о т а

Консерватория!

И б о д а т

Бўлинг хотиржам.
Ахир, сўзлашдингиз, ёмон боламас!

И с л о м о т а

Хўш, нимаси яхши, бўлмаса қани?
Маҳмадона бола, илми жуда кўп.
Ёқмади, вассалом, менга топгани.
Гапимиз тугади!

И б о д а т

Тугагани йўқ!
Ўшанга чиқади.

И с л о м о т а

Ўшанга?
Қачон?

И б о д а т

Эртага!

И с л о м о т а

Эртага?..
Бўлмаса бугун
Ўзлари берсинлар уларга имкон.

И б о д а т

(тиграб кетади)

Мен рози бўлганман...

И с л о м о т а

Мен розимасман!
Таомил шунақа, номус...

И б о д а т

Номус, ор!

(Қичқиради.)

Кечиринг, дадажон...

И с л о м о т а

Тинчлан, болагинам,
Бу — таомил, парвардигор ҳукми.

Уларнинг бахти
Сенинг қўлингдасан, азизим, болам.
Азанг етар энди, худо раҳмат қилсин,
Топишсин бахтини сингилларинг ҳам.
Менинг илтимосим худодан битта:
Сенга инсоф берсин, болам, дунёда.

И б о д а т

Бўлмасам бу уйда битта қари қизмас,
Учта бўлар экан қари қиз, дада!

Қатъий бурилиб уйга кириб кетади. Ҳамма қотиб қолади... Кейин битта-битта Мадина билан Санам ҳам уй-уйларига кириб кетишади. Исломота ёлғиз, Ибодатнинг сўзларидан ҳали ўзига келмаган, супада ўтирар экан, эшикда Санамхоннинг севгилиси С а л о м кўринади ва аста келиб Исломотанинг орқасида тўхтайдн. Исломота уни Санам узрагагани чиқди, деб давом этади.

И с л о м о т а

Мана шу, йўлларинг яна бекилди,
Қаттиқроқ бекилди чамамда энди.
Тавба, нима эксам бу уйга донм
Хурсандлик эксам ҳам бир ғалва унди.
Бир нарса деб кўр-чи опангга энди,
Худо бас келмаса, бандаси бекор.
Зардамни қайнатма,
Артистнингни қўй,
Қолхозимизда ҳам азаматлар бор.
Тўғри, танлаганинг унча бетайинмас,
Таъвия ҳам эмас, анча келишган.
Лекин ўлармонроқ, бир оз маҳмадона,
Ундан кейин артист... Шуниси ишқал.
Аммо... Ашулани қотирар экан!..
Маза қилдим, жиним ёқтирмаса ҳам.
Яхши бола экан «палакат» жуда,
Айта оласанми шунақа, Санам?

Ялт этиб қарайди, қарайди-ю, улар бир-бирларига тикилиб қолишади. Исломота нима қиларини билмай уни шартта ташлаб чиқиб кетади. Салом ҳам кутилмаган ҳаракатдан ҳайрон, орқасидан қараб қолади... Шошиб ўзини деразаларга уради, Санамни қидиради.

С а л о м

Жоним Санам, пойингдаман,
Жаннатмакон жойингдаман.

Дераза очилиб хурсанд Санам кўрнадн.

Келдим яна бошим эгиб,
Хоҳ инда-ю, хоҳ индама...

С а н а м

Бола-бола, бомда келинг,
Шошмай бир оз, шомда келинг.
Дадамларнинг жаҳли ёмон,
Яланг оёқ томдан келинг.

Салом елкасини қисиб оёқ учига кета бошлайди. Санам деразани
ёпади-ю, унинг орқасидан чопади.

Сабр қилинг, сабр қани?
Қайга, ўғлон, ташлаб мани?
Нега бунча қўрқмасалар,
Юраклари шундақами?

Салом эшикдан хурсанд қайта бошлаган ҳам эди. Мадина
деразасини очиб куйлайди.

М а д и н а

Бола-бола, бомда келинг,
Шошмай бир оз, шомда келинг.
Дадамизнинг жаҳли ёмон,
Яланг оёқ томдан келинг.

Ҳайрон кета бошлайди. Санам опасига ўдағайлаб, Саломни ушлашга
югуради, эшикни тўсади.

С а л о м

Майли, Санам, бомда келай,
Шошмай бир оз, шомда келай,
Дадалари ухлаганда,
Яланг оёқ томдан келай.

С а н а м

Йўқ-йўқ, ака, бомда эмас,
Бомда эмас, шомда эмас.
Яхши қаранг, севгилингиз
Ёнларида, томда эмас.

Деразадан Ибодат қўшилади.

И б о д а т

Бола-бола, бомда келинг,
Яхшиси шу — шомда келинг.

Салом бу гапларнинг ҳазиллигини пайқаб, муқом билан ўйинга тушади.

Ҳ а м м а

Дадамизнинг жаҳли ёмон,
Яланг оёқ томдан келинг.

С а л о м

(Санам билан Мадинани имлаб саҳна четига олиб келади.)

Бошимга битта гап келди, азизлар,
Мулойим!

(Санамга қарайди.)

Такаббур!

(Мадинага қарайди.)

Аломат қизлар!

Бир савоб иш қилай, фотиҳа беринг...

С а н а м

Фотиҳа нимаси!..

С а л о м

(чўчиб)

Э, фақат бедўқ!

Дин ҳоким ҳовлида турганим учун..

(Қизларга ер тагидан бир-бир қараб қўяди.)

И б о д а т

(деразадан)

Дин ҳоким ҳовлининг фотиҳаси йўқ.

С а л о м

Минг узр.

(Мадина ва Санамга секин.)

Қизларнинг маслаҳати-ла
Битта иш қиламан, бўлса ижозат.
Ишонинг, юзингиз ҳеч бўлмагай шам,
Фақат сир сақлансин, қилманг овоза.

Ҳаммалари қулиб ҳўп ишорасини қилишади ва опалари Ибодатдан
яширинча Саломни ўраб сулага ўтиришади.

Парда.

ИККИНЧИ ВОҚЕА

Чашма. Саҳна қоронғи. Автор ёлғиз.

А в т о р

Биринчи пардани мулла Салом ёпди,
Куёвлар ичида чечани.
Тағин янги режа топиб келди энди,
Қизлар мушкулини ечгани.

Тонг ёришмоқда. Тоғ оралиғи бағрига сўқмоқ йўл кириб кетган. Йўлнинг бир шохобчаси дўлानазорга бошловчи қадим садақайрағоч симириб ётган афсонавий чашмага бурилади. Ибодат кўринади.

Ибодат...
Пойини билар ҳар бир тош
Ҳар бир гиёҳ билар унинг тилини.
Сеҳргар сингари сўзлашар,
Сирлашар... Билар бир-бирини.
Бунда ардоқлайди уни ҳамма нарса,
Ҳамма нарса севади уни.
Ана, келади у, тоғ маликаси
Севги маликаси, сеvgи тутқуни.

Ибодат чашмага бурилади, қўлида кўза ва ёғлоғи, қишлоғига суқ билан боқади, унинг бу боқишида ҳанузгача жим турган далалар шовиллаб, қушлар нағмаси гувиллаб ўтади, тағин жимлик чўқади. Ибодат ёғлогисини чашмага узатар экан, чашма тилга кириб, уни тўхтатади.

Ч а ш м а

Ибодат, сочингга оқ оралабди!

Ибодат ўтирган жойида хаёлга толади, чашмага тикилади, узун
кокиллариини сувга солади, чиройли бармоқлари билан оқларини
қидиради. Шу вақт чашма тағин такрорлайди.

Ч а ш м а

Сочингни шодликмас, ғусса тарабди.

Т о ғ л а р

Ғусса тарабди!..

Ч а ш м а

Анча бўлган эди... Айтмаган эдим,
Мени ҳам тарк этма, дея эдим жим...
Сендан айрилмакдан қўрқарди тоғлар.

Т о ғ л а р

Қўрқар эдик, рост!..

Ч а ш м а

Сендан айрилмакдан қўрқарди боғлар.

Б о ғ л а р

Қўрқар эдик, рост!..

Ч а ш м а

Сенинг бахтинг билан бахтиёр эдик,
Сенинг баҳорингдан лозазор эдик.
Сенинг шўхлигингдан тошарди водий,
Йўқ эди юракда оҳу фарёдинг.
Не бўлди, жонгинам, бўйи бастингдан?
Қўзгулар синибди сенинг дастингдан?

Ибодат чашма сўзларини гоят ҳаяжонда тинглайди ва уни чайқат-
моқ бўлар экан, бутун тоғу тош, боғу роғ, бутун водий жунбишга
келади.

В о д и й

Йўқ, йўқ, шошма, уни чайқатма зинҳор,
Унинг сўзларига қилғил эътибор!

Ч а ш м а

Ким сени менчалик яхши билади?

Ибодат садақайрағочга суяниб тинглайди уни.

Дунёга кебсанки, қучоғимдасан,
Баъзида йўлнинг ҳам рашки келади.
Сени келтирмайин этади сарсон.
Нега юрагинг тор, нега ўйинг тор,
Нега ўз-ўзингни этасан инкор?
Қандай қувноқ эдинг, билмас эдинг ғам,
Келиб айтар эдинг тушларингни ҳам.
Фолингни очардим, кулишар эдик,
Ҳатто сирларни ҳам бўлишар эдик.
Камол!..

Чўчиб кўзини чашмадан олади, худди шу исмни — Камол деган номни кутиб тургандек Ибодат фарёд кўтаради.

И б о д а т

Камол, Камол, дардинг бунча-бунча азоб экан,
Саодатинг, деб берганинг фақат сароб экан!
Олиб кетдинг баҳоримни ўзинг билан мангу,
Қолдирганинг менга фақат бир изтироб экан.
Қўнгил бисотини йиллар бир-бир олиб ўтди,
Мисоли у варақ-варақ битмас китоб экан.
Умид... умид суянчиғим, юпанчим у ҳануз,
У бўлмаса, вафодорим, ҳолим хароб экан.
Ўзинг кетган йўл бошида ҳар кун Ибодатинг,
Қисматда бу муҳаббатим хоки туроб экан.

Э ҳ с о н пайдо бўлади, чашма бошида ўйга ботган Ибодатга яқинлашади.

Э ҳ с о н

Салом, сув париси! Шу оби замзам —
Чашмангдан майлими, бир ҳовуч ичсам?

Ибодат ўгириладию Камоли ердан ўсиб чиққандай нима қиларини билмай қолади.

И б о д а т

Вой!..

Эҳсон

Нима?.. Сизмисиз?..

(Ҳайрон чекинади.)

Ибодат

Салом!

Эҳсон

Ассалом!

Ибодат

(Ўзига келиб ёғлогиди сув узатади)

Марҳамат...

Эҳсон ичади, икки кўзи унда. Жимлик. Ибодат ўзини тутиб олади.

Ишингиз битдимни бунда?

Эҳсон

Деярли!..

(Шошиб.)

Йўқ ҳали...

Ҳали наздимда...

Азиз мақбаранинг анча иши бор.

Ибодат

(кесатиб)

Азиз мақбаранинг... Қанча иши бор?

Эҳсон

(хижолатда)

Уйламаган эдим учрашувимизни...

И б о д а т

Очмас эдингизми унда дахмани?

Э ҳ с о н

Ундоғмас...

И б о д а т

Бўлмаса, муродингиз нима?

Э ҳ с о н

Муродим...

Хижолат этмасдан менн...

И б о д а т

Айтиб берсам сизга, нега ташчиб кетдим
Доктор бўла туриб сизни ўша кунда...
Кечирим сўрасам энди тиз чўкиб...

Э ҳ с о н

Буниси керакмас!

И б о д а т

Тагин нимани?

Э ҳ с о н

Доктор,
Мен билмайман чиройли гапни,
Фақат ер ковлашни биламан, холос.
Қаламушман, холос, бошқа касбим йўқ.
Сизга ўхшагани кўрмаганим рост.
Гуноҳимдан ўтинг, сўрайман, доктор,
Бу не ҳол, айтинг-чи, бу қанақа сир?
Яхши даволади шифохонангиз,
Мана соппа-соғман, лекин фақат сиз..
Менинг юрагимда сирли қолдингиз.
Йўқ-йўқ, ёмон ният ўйламанг ҳаргиз,
Доктор ўтамабди бурчини ҳаммас.

Менинг-чун ўткинчи бунинг ҳаммаси.
Рад этдингиз мени, қарамадингиз,
Қаттиқ ёпдингизу эшикни
Ва тез
Кўздан йўқолдингиз халатда, беҳол,
Менмас, лабин тишлаб ҳамма қолди лол.
Сизни мақтаб мени келтирганнинг ҳам
Бу жумбоқ олдида боши бўлди хам.

И б о д а т

*(сувни олиб тез йўлга тушади ва ярим йўлда
тўхтаб аста)*

Беҳуда гапларга бунинг дахли йўқ.

Кетади. Эҳсон ҳайрон такрорлайди...

Э ҳ с о н

Беҳуда гапларга бунинг дахли йўқ..
Чертиб кўрмади-да, буни, ақли йўқ.

(Кўксига ишора этади.)

Оҳумиди у ёинки хаёл?
Ёинки малак кўрсатди жамол?
Лочинмиди ё ов машқида маст,
Қалбимни юлиб кетди, бу не ҳол?
Чок этма уни, унда ўзингсан,
Авайла уни, кўз ташла хиёл.
Кўз ташла хиёл, огритма уни,
Огритма дилим, кўрсатма завол.
Кўрсатма завол, лойиқ эмасман,
Дил майлига жон, келтирма малол.
Оҳу эдимки бу ва ёки хаёл?..
Мен овга чиқибман, лекин беқурол.
Тағин битта оҳу...

Ўзини четга олади, Мадина кўришади.

М а д и н а

Опа, опажон!
Тағин чашма билан ҳасратми, жонон?
Вой!..

Ибодатни тополмай чор-атрофга ҳайрон қарайди.

Қани?

И л ҳ о м

(юқоридан тушиб келади)

Мана мен!
Бирон иш борми?

М а д и н а

Вой, нима, шу ерда ётувдиларми?

И л ҳ о м

Тағин ҳазил-мазах, тағин сану ман,
Ун варақ ўтади эгачисидан.

М а д и н а

Бугун ҳам кечикиб чиқибман, кечир,
Бу опа-сингиллар ичидаги сир.
Аввал — Ибодату кейин излаб ман,
Мени излаб эса, чиқади Санам.

И л ҳ о м

Тавба, турмушларинг чўпчакнинг ўзи,
Отаси бошласа, тугатар қизи...

М а д и н а

Нимага, ёмонми?

И л ҳ о м

Ёмонмас, аммо
Турган-битганларинг бари муаммо.

М а д и н а

Дадамни биласан, баджаҳл, оми...
Қўриб қолса агар бунда бировни,

«Қызларин гангитган битта-яримта
Тентак» деб билади уни, албатта.
Қошкийди бахтига озроқ бўлсак ҳам,
Бирваракай уч қиз, учта кони ғам.

И л ҳ о м

Уч қизнинг қилиғи учу нози уч,
Эркалиги учу сири, рози уч.

М а д и н а

Ҳа, айт-а, ўлмаган дадамнинг жони!
Яхшилари уйда, бунда ёмони...

(Ўзига ишора қилади.)

И л ҳ о м

Ёмоннинг яхшиси яқинроқ кўзга,
Яхшининг ёмони бўлади бизга.

М а д и н а

Айтнинг-чи, Илҳомжон...

И л ҳ о м

Севишимними?

М а д и н а

Топганингни қара!..

И л ҳ о м

Ҳар куни шуни
Сўзлайсан, бошқа гап қуриб кетдимми?
Бу ҳақда фикримни кеча айтдим-ку!
Ҳадеб вайсатмасанг бўлмасми ахир.
Севаман дедим-ку!

М а д и н а

Яна бир гапир...
Ана шу ширини, охиригини.

И л ҳ о м

Мадина...

М а д и н а

Кел энди уни...
Жиддийроқ гаплардан гапиришайлик.
Дала шийпонига бирга тушайлик.
Бугунги суҳбатга топдим қизиқ гап..
Жон Илҳом, гапиргин одамга ўхшаб.

И л ҳ о м

Ғўрасан!
Шамолсан ҳали, Мадина!
Ҳаёт бу — мураккаб, катта хазина.

М а д и н а

Хўш, ўйлаб келдингми бирорта чора?

И л ҳ о м

Ўйладим-ўйладим...
Кутайлик...
Зора...
Салом топиб келса...

М а д и н а

Шўрлик, бечора!

(Истеҳзо билан.)

Тагин ташвиқотчи, фалон-писмадон,
Қолхозда, районда Илҳом билимдон...
Хўш, сизни, азизим, зўрлаётган ким?
Олмасанг ҳам олгин, бўлмаса ҳеч ким
Олмаяпти мени, дедими биров!

И л ҳ о м

Ё тавба... Ёнасан-кетасан дарров...
Шошма, артист буни солади изга,

Археолог кўнди шартларимизга.
«Нима қилсаларинг, майли, оғайнилар,
Шу қизга этинглар, деди, муяссар».
Бу ёғи опангда қолди мутлақо,
Кўнса, бизнинг иш ҳам бўлади аъло!

М а д и н а

Жигибйрони чиқади, шу вақт С а л о м билан Э ҳ с о н кириб келади, улар тезда ўзларини четга олиб кузатишади.

Севмайсан ҳеч мени, жони дилингдан!
Сен нима, бир меров нима?
Қўлингдан
Ҳеч нарса келмайди, на севинч, на ғам,
Шудинг йўқ, ҳаттоки, бир ўпишга ҳам!

Илҳом нима деярини билмай қолади, севгилисини юпатмоққа илиқ сўз ахтаради.

И л ҳ о м

Бу гапинг, Мадина, бир оз ножўя,
Куппа-кундуз кунни йўл устида-я?
Бу ўзи, ҳалиги, одатда, расми —
Тўй ўтгандан сўнгги масаламасми?

М а д и н а

Мана шу, буларнинг тили шундай зил,
На бир лутф билади ва на бир ҳазил.
Э худо, бор бўлсанг, паноҳ бер манга.

И л ҳ о м

Мадина, не ёмон гап дедим сенга?
Илтимоҳ қиламан, бундай аччиғланма,
Жуда хунук бўлиб кетар экансан.
Пешонангга...
Ажин тўлиб кетибди.

М а д и н а

Бунга сен айбдор, айбдор сенсан!

И л ҳ о м

Нима қилай, опанг эрга чиқмаса?
Чора топгин, дейсан, нима топаман?
Ахир мен опангни ололмайман-ку!

М а д и н а

Нимади?
Мен қолиб ҳали уни-я?!

И л ҳ о м

Йўқ, гапнинг сирасини гапирдим, холос,
Шошмагин..

М а д и н а

Мана шу, фақат «шошмагин»,
Қариб кетяпман сени деб, мана.

И л ҳ о м

Менга деса кошки, бундан ошмагин!

М а д и н а

Севар бўлсанг оловга сол, ёндир мани,
Жонинг бериб, жонимни ол, ёндир мани,
Муҳаббатим оловида ёнолмасанг,
Йўқол ёки ёнимда қол, ёндир мани!

И л ҳ о м

Қандай қилиб ёндираман яхши кўрсам,
Менга бўлсин ҳамма завол, ёндир мани.
Бўлма энди бунча ўжар, бунча қийиқ,
О, жонгинам, кулиб хиёл, ёндир мани.

М а д и н а

Вой, шунақа ширин сўзни билармидинг,
Бўлмасайди бир кори ҳол, ёндир мани,

И к к а л о в и

Севар бўлсанг оловга сол, ёндир мани,
Жонинг бериб, жонимни ол, ёндир мани!

М а д и н а

Вой, дадам!

Қочишади. Эҳсон яширинган жойидан чиқади, орқасидан Салом.

С а л о м

Шўринг қургур ошиқ-маъшуқлар!..
Отаси!..

Ислом ота кириб келади. Салом Эҳсонга ишора қилади, баравар
салом беришади.

И к к а л о в и

Ассалому алайкум, ота!

Ислом ота Саломдан ҳам Эҳсоннинг бошқача муллаваччаларга хос
саломини кўриб тўхтайдди.

И с л о м о т а

(қироат билан)

Ваалайкум ассалом!..
Кўп яшанг, ўғлим!

(Саломни четга чақиради.)

Ўғлим!..
Бу... томошанг бўлдимиди адоқ?

С а л о м

Тушундим...
Афсуски, ҳали анча бор.

И с л о м о т а

Анча бор..

С а л о м

Анча бор!

И с л о м о т а

Анча бор... Дуруст...
Мева яхши бўлди бу йил, маъмурлик.
Бу йил биз томонда яхши келди куз.
Ҳунар керак ҳунар ўрганишга ҳам...
Тик қарай олмасдик сенинг ёшингда.
Одоб деган нарсга бўларди бизда,
Отанг, онанг турар эди бошингда.
Ҳовлисига кириш қайда...
Нариги
Маҳалладан ўтар эдик бозорга.
Қайнотамизнинг ҳурматини деб
Рози бўлар эдик шундай озорга...

Салом бўйнини солиб тинглайди, Эҳсон нарида. У ҳам бу гапларга
қулоқ осиб туради, қўл қовуштиради.

С а л о м

Тўғри, таомилда шундайдир, узр...
Буни бажаради одатда совчи.
Аммо шер боласин тутмоқлик учун
Унинг уясига кирармиш овчи.

Ислом ота жим бўлиб қолади. Кейин гапни буради.

И с л о м о т а

Мен ҳам ашулани яхши кўраман.

С а л о м

Биламан ва лекин артистинимас...

И с л о м о т а

Шунақа.

С а л о м

Қумри йўқ боғларда, ўзи,
Қурбақа булбулмиш...

Ислом ота шошиб қолади бу қўпол ўхшатишдан.

И с л о м о т а

Йўғ-э, ундоғмас!

С а л о м

Кечиринг, мақол-да, маъзур кўрсинлар.

И с л о м о т а

Мақол ҳам ҳар нечук...
У киши кимлар?
Мана муомала, таълим-тарбия!
Отангизга раҳмат,
Бошингизга зар!
Шунақа...
Тағин бир кичкина савол...
Сиз унга ростдан ҳам ишонасизми?

С а л о м

Жуда ҳам!

И с л о м о т а

Мен бўлсам ишонмасдим.

С а л о м

Нимага?

И с л о м о т а

У алдаб кетади сизни!
Мени алдади-ку...

(Жимлик.)

Агрономликка, деб
Артистликка ўқиб келдим ахир?

С а л о м

Бу бошқа масала, бунда бошқа сир!
Ўзига ўтказди ўз таъсирини,
Ўзи тахрир этди ўз тақдирини!

И с л о м о т а

Сиз нима дердингиз?

(Эҳсонга мурожаат қилади ёрдам сўраган кишидек дафъатан.)

Э ҳ с о н

Мен... Мен... Билмадим...
Лекин кексаларнинг яхши гапи бор,
Дейдилар: Осмонга тупурсанг агар,
Шубҳасиз, у келиб юзингга тушар.

И с л о м о т а

О, балли, офарин!..
Мана кўрдингизми!..

(Саломга ғолиблардек тикилади.)

Хўш, осмон нимади?
Тахти мукаарам!

Салом кулади Ислом отанинг таҳлилидан. Эҳсонга қарайди, Эҳсон қилиб қўйган хатосидан чўчиб, елкасини қисиб четланади.

Кулгининг ўрнимас...

С а л о м

Узр...

И с л о м о т а

Шунақа!
Шаккоклик ҳамиша шайтонга хайр!
Шаккоқлар!..

(Пауза.)

Дахмани оёқ ости қилди,
Оёқ ости бўлди шундай қадамжо!
Ана шундайлардан асрасин худо,
Сен нима!

(Саломга ўгирилади.)

Сен, болам, манави шўх сой,
Ўтасан-кетасан...
Буниси ёмон!
Тиловат садоси келарди ҳар кун.
Энди бузуқ дахма равоқларидан
Ўйнаб чиқар эмиш шайтонлар ҳар тун.
Эҳ, эсиз, эҳ, эсиз, азиз-авлиёлар...
Равоқларидаги азиз дуолар!..

*(Саломга, сўнг Эҳсонга қарайди-да, унинг елкасига
қоқиб аста чиқади.)*

С а л о м

Ажойиб қайнота бўлади, дўстим,
Ҳаммадан ҳам бурун сен унга ёқдинг.
Менинг таълимларим ўз мевасини
Кўрсата бошлади, жонини топдинг.

Э ҳ с о н

Жуда ҳам боплади, билди у мени.

С а л о м

Ҳовлиқма, қаёқдан билади сени?!
Қайтага шукр қил қисматинггаки,
Учратгани учун сенга каминани.
Мана, ўтиб олдинг имтиҳондан ҳам,
Ким айтади энди шаккок деб сени?

Э ҳ с о н

Аллақачон айтди, айтиб-айтиб олди!..
Жуда бадфеълга ўхшайди бу чол.
Тўғри гаплашаман-қўяман бориб,
Ибодатингизни беринг дейман дол!

С а л о м

Дейсан-а, дейсан-а, дея оласан...
Отган гапларини кўрдингми ҳали!

«Нарироқ юрардик ёшлигимизда,
Бу гаплар йўқ эди бизнинг маҳали...»
Ибодатга эса учрашолмайсан,
Ишни бузиб қўйдинг ўзинг «хотиржам».
Мисоли асов от, бординг — тепади
Олдидан борсанг ҳам, орқасидан ҳам...
Майли, бор, отаси олдига солиб
Ҳайдэб юборганда келмайсан бошқа,
Гап тамом!

Эҳсон

Шошмай тур.

Салом

Бўлди, вассалом!

Эҳсон

Бу бало қайдан ҳам ёпишди бошга...

Шикаста бир наво инди қўнглим навосига,
Борми ўзи бирон даво унинг давосига?
Бамисоли хаёл бўлиб олди хаёлимни,
Муҳаббатга бино қўйиб қолдим жазосига.
Тоҳирини қутқармоққа жазм қилармикин.
Солиб қумрол кокилларин севги дарёсига?
Муҳаббат ҳеч билмас экан гулми, тиканми у,
Боқмас экан унинг асти нархи, навосига.
Бу бахтиёр қалбимни ёр минг кўйга солмагин,
Етдим, деганда ёрнинг ақли расосига.

(Пауза.)

Майлига, розиман, ҳамма-ҳаммасига!

Салом

Мана бу бошқа гап.
Кетдик, оғайни!

Тез чиқиб кетишади. Уқдай отилиб Ибодат киради. Унинг кўзларини
Эҳсонни излайди.

Ибодат

Менга нима бўлди?..

Парда.

УЧИНЧИ ВОҚЕА

Ислом отанинг ҳовлиси. Жимлик. Жимликни тўсатдан шовқин бузади. И б о д а т отилиб чиқади ичкаридан. Орқасидан М а д и н а. Ибодат қўлидаги кўзгуни айвондан туриб ҳовлига улоқтиради. Кўзгу чил-чил синади. Опасининг бу бераҳмлигидан ғазабланган Мадина, ўз қилмишидан қаттиқ таъсирланиб устунга суяниб қолган Ибодатга қараб бир дақиқа қотиб қолади. Кейин аста тушиб кўзгу синиқларини теради, бир парчасини олиб ёйилган сочларини тузатади, қўлидаги ўсма чўпи билан қошининг қолганини бўяйди ва уни ҳам бирга олиб бориб кукундонга ташлайди. Уша ерда орқа ўгириб туриб дейди.

М а д и н а

Кеча «икки» қўйдим аълочи бир қизга,
Иншосида битта хатоси учун...

(Пауза.)

Хатоси нима деб сўрамайсанми?..
Хатоси — сен-бизга ишора бутун:
Иншода икки дўст тасвирланади,
Улар учрашади кўклам фаслида.
Воқеа ўтади эски Чашмалик,
Ҳозирги «Қари қиз» маҳалласида...

Қизлар бир-бирига ялт этиб қарашади. Ибодат заҳарханда қилади.

И б о д а т

«Икки»мас, «бир» қўйиш керак экан унга,
Ана шундагина тўғри бўларди.

Бизнинг маҳаллани «Қари қиз» эмас,
«Қари қизлар» деса тўғри келарди.

М а д и н а

Тошбағир, шафқатсиз, қайсар, дардисар!
Сен етдинг бошига онамизнинг ҳам!
На қолди қариндош, на уруғ-аймоқ,
Юз ўгириб кетди ҳаммаси биздан.
Санамнинг бахтини ер-ла яксон қилдинг,
Санъатни алмашди офилхонага.
Гуноҳимиз нима, бунча қийнайсан,
Нега олдимизни тўсасан, нега?!
Ҳамма сенга ёмон, ҳамма олабўжи,
Кириб келмасидан қопасан.
Хўш, энди йўқ, йўқ у, тирилмайди бошқа,
Уни қайдан, қайдан топасан?

И б о д а т

(оғир гапиради)

Унга тегма, тегма унга сен,
У сенингмас, менинг бисотим!
Эҳ, нимани билар эдинг сен,
Тушмагунча бошингга токим.

М а д и н а

Сеникининг ўзи бас, етар,
Ҳаммамизга етиб ортади.
Сенинг ўжарлигинг, заҳарлигинг ҳали
Бизни ўз қаърига тортади.
Чиндан сени ёмон кўраман!
Ҳаммасига сабабчи сенсан!
Оёқ-қўлимизни боғлаган ҳам сан,
Бизларга этагу дадамга енгсан.
Бахтимни, шафқатсиз, кўкка совурдинг!..

И б о д а т

Сабр қил, тилинг ҳам дам олсин ахир,
Даллолга керакдир тилнинг узунни,

Даллол эмассан-ку, бир оз сабр қил...
Бахтимни совурдинг, дединг,
Муаллимасан!..
Бахт ўзи нимадир,
Бахтинг нимайди?
Сенинг бахтинг фақат эрми?

М а д и н а

Уятсиз!

(*Жеркийди.*)

И б о д а т

Бўлмаса нимадир?
Бахт ўзи қайда?
«Менинг бахтим» эмиш!..
Хўш, меники-чи?
Менинг бахтим қани?
Сендан сўрайман!
Қурбинг етадими топиб беришга?
Хўш, мен-чи,
Мен энди кимга керакман?..

(*Пауза.*)

Бахт — синглим, инсонга, элга оқибатда,
Туғма оқибатда инсонга.
Озор беришдамас, озор берганлардан
Нафрат қила олган имонда!
Бахт ана шунақа — яхши одамда!
Хўш, яхши одам ким?
Сенми?
Ё менми?
Бировнинг ҳожатин чиқарган,
Ёки...
Гадога садақа берган одамми?
Йўқ, асло!
Узоққа бормайлик,
Мана,
Ўзинг айтиб бердинг яқинда бир гап:
Олма ўтқазишда мактаб боғига,
Ҳашарга чиқмапти битта беодоб,

Бир худбин муаллим...
Эсингда борми?
Унинг номига ҳам олма ўтқазиб
Қўйишган болалар номини ёзиб.
Ўзинг айтган эдинг,
Эсингда борми?
Юлиб ташлолмади, дединг, номини,
Уни жазолади инсон оқибати.
Хар куни бу йўлдан ўтишдек оғир
Жазо борми дединг, унга энди асти!..
Бахт — сенинг шуларни билолганингда..
Юра олганингда шулар ичида!..
Яхшилик — ёмонни яхши қилади,
Бахт билан яхшилик эгизак жуда.
Ҳали аччиқ усти «дардисар», дединг,
Дардисар эмасман, дахмазаман ман.
Дахмаза!..
Ҳеч кимга керак эмасман,
Керак эмас, синглим, менга ҳам ҳеч ким.
Сен ахир тушунган муаллимасан,
Нега ўтолмайсан урфу одатдан?
Тупур ҳаммасига:
Дадангга, менга,
Менга...
Менга қараб нима қиласан?!

М а д и н а

Тупур...
Тупур...
Тагин кимга?
Дадангга...
Бу сўзга қандайин айланар тилинг?
Ҳаддим йўқ, ожизман, ор-андишадан,
Андиша устидан ўтади йўлим.
Хурофот дадамнинг ёстиғи... лекин
Биттамитиз ҳам унинг дастидамасмиз.
Унинг иззатига, ҳурматига фақат
Урфу одатларга амал қиламиз.
Бу — одоб, бу — диний ақида эмас,
Унга тупурганмиз!
Сен ҳам, Санам ҳам.
Буни дадамлар ҳам яхши биладилар,
Билар эди буни шўрлик онам ҳам...

(Пауза.)

Мен ҳеч ўтолмайман сенинг олдиндан,
Сени ёлғиз ташлаб кетолмайман ҳам.
Бахт йўқ менга сенинг бахтингсиз,
Лекин ортиқ уйда қололмайман ҳам.
Сочимда оқ кўрдим...

Ибодат сесканади ва беихтиёр Мадинадан сочларини яширади.

Юлмоқчи эдим,
Ойнамни синдирдинг тагин, ноинсоф!

Ибодат бориб, унинг сочларини тутади.

И б о д а т

Бўлди, бас!
Чораси топилур бирон,
Кел энди, кишини қилмагин хуноб.

Югуриб С а н а м киради, бениҳоя хурсанд.

С а н а м

Табрикланг!

У кириши билан Ибодат орада ўтган гапларни Санам билмасин деб
Мадинанинг сочларини ўришга тушади.

Нима гап, тинчликми ўзи?

И б о д а т

Қимни табриклайлик, нимага экан?
Майли, не бўлса ҳам муборак бўлсин!
Қайси ашулангга қанча стакан?

С а н а м

Дадамлар ижозат бердилар...
Бугун
Ашула айтишга концертда менга.

М а д и н а

Дадамга бир нарса бўлди...

И б о д а т

Хайрият!
Бу катта имтиҳон, англасанг, сенга,
Шунинг учун ҳали эрта табриклашга,
Дадамнинг феълени биласан ўзинг.

М а д и н а

Дадамга ёқади ашуланг, Санам.

(Ибодатга.)

Сен уни қўрқитма!

(Санамга.)

Сенинг овозинг
Тоғликлар, кўҳликлар овози!
Чексиз водийларни янградиб ётган
Қувноқ булоқларнинг шўх сози.

С а н а м

Мадина, опажон, қандай яхшисан!
Ҳеч нарса қилмасди шоира бўлсанг.

М а д и н а

Ахир эсингда-ку, битта шеърни, деб,
Қон йиғлаганларим, бўлганим саранг.
Агар қўйиб берсанг дадамга ҳатто
Қуръонда бори ҳам, йўғи ҳам гуноҳ.
Бўлмаса ашула, шеър нимади,
Наҳот ашулани севмаса оллоҳ...

(Кулади.)

И б о д а т

Гуноҳ қилдинг, шаккок, калима келтир!

(Истеҳзо қилади.)

С а н а м

Калима...

(Хаёл олади.)

Нималар қилмади шу сўз.
Оналаримизнинг тилини боғлаб,
Оталаримизга очирмади кўз.

М а д и н а

Мана биз охирги жабрдийдалари.

С а н а м

Охирги!
Жуда ҳам тўғри гапирдинг.

И б о д а т

Кучинг етмагандан кейин юз ўгиришга,
Бунга иқрор бўлмай нима ҳам дердинг.
Қўрқоқмиз!

М а д и н а

Йўқ, опа серандишамиз!
Мулоҳазакормиз ҳаддан ташқари,
Бўлмаса нозик бир андишани, деб
Ўтирар эдикми шундайин қариб.

С а н а м

(Ибодатни безовта кўради)

Сенга қийин, опа,
Жуда ҳам қийин.
Қандай йигит эди!
Бургут эди у!
Арзийди бир умр тутсанг ҳам аза,
Лекин ҳар ненинг ҳам охири бор-ку!..

И б о д а т

Севгимас, бу энди менинг эътиқодим,
Эътиқодим мангу севгига!

М а д и н а

Бўлмаса, нимага жавоб қилмайсан
Тўсиб чиққан янги севгига?

(Ибодат жим)

Турсуной қўшиқда тилдан тилга кўчди,
Элдан элга кўчди меҳнати.
Сен ҳам қўшиқ бўлиб тилдан тилга кўчдинг,
Тилга кўчди сидқи садоқатинг...

Санам ҳайрон ўрнидан туради ва майин овоз билан куйлайди.

С а н а м

Бағримни ўртаб ўтди
Шайдолигинг, Ибодат.
Нола ҳавола этди
Лайлолигинг, Ибодат.

Қирларга сочди лола,
Дарёларга шалола.
Файз айлади ҳавола
Фидолигинг, Ибодат.

Кўнглимни этди обод,
Дарёлигинг этиб ёд,
Бир тўлқин этди бунёд
Дарёлигинг, Ибодат!

Юлдуз бўлиб ёнолса,
Ҳар чеҳрага қўнолса,
Учиб, қўниб юролса
Иболигинг, Ибодат!

Охирги бандга Мадина қўшилади. Улар аста туриб, тинглаб ўтирган
Ибодатнинг устида тўхтайдилар.

М а д и н а

Опажон, опа!

С а н а м

Опажон, опа!

И б о д а т

Хўш, нима, нимади?..

М а д и н а

Эрга чиқа қол!

И к к а л о в и

Кел, эрга чиқа қол энди...

И б о д а т

Айниманг!

М а д и н а

Тавба-ей, эр сани еб қўярмиди?

С а н а м

Ҳа, айт-а, археолог ҳеч унақамас!

И б о д а т

Улдираман ҳозир иккаловингни!

Тура қувиб кетади иккаловини, ҳовли айлантириб супада тутади,
қитиқлайди. Қизлар қотиб-қотиб кулишади.

И к к а л о в и

Вой опа, жон опа, тавба қилдик, бас!

И б о д а т

Хўш, энди қалайсан,
Тагин айтасанми?

С а н а м

Тавба...

М а д и н а

Тавба қилдик,
Оти ўчсин эрни!..

И с л о м о т а кириб қолади.

И с л о м о т а

Ҳой-ҳой-ҳой!

Бирдан таралиб кетишади қизлар.

И с л о м о т а

Эҳ, аттанг, кап-катта қизлар...
Сен, қизим,

(Ибодатга.)

Эсингни йиғсанг бўларди.
Токай дўппослайсан бечораларни.
Бу гаплар ёшликда тўғри келарди.
Нима гап, мен ҳали тирикман, агар
Отасин молини талашган десам.

М а д и н а

Топдингиз, сепини талашяпти.

Ура қочади, қувлашиб кетишади, тагин Ислом ота Ибодатни осто-
нада тўхтатади.

И с л о м о т а

Ҳой, шошма, эси паст!..

(Қайтади Ибодат.)

Бери кел, болам...
Оғирлашиб қопти Шоднинг қизи.

Тўхтаб қарайди отасига И б о д а т ва апир-шапир дориларини олиб
чиқади. Ислом ота аста сунага келади, ҳанг-манг бўлиб турган
Санам югуриб келиб, супа палосларини тартибга солади ва отасининг
ёнига чўқади.

Хўш, артист, тагин бир гапнинг бормиди?

Санам жонланади, атрофга кўз ташлаб, Мадинага кўзини қисиб
гап бошлайди.

С а н а м

Ҳа, дада...
Жуда ҳам муҳим гап...

И с л о м о т а

Қани?..

С а н а м

Анов археолог йигит ҳақида!..

Ялт этиб қарайди қизига, сўнг Мадинага кўзи тушади, тағин бирон
ишқаллик сезгандай Санамга тикилади.

И с л о м о т а

Номини атама, қизим, у кофирнинг,
Оёқ ости қилди эътиқодимизни.

С а н а м

Ҳали йўлда тутиб илтимос қилди,
Иши бормиш зарур, кўрмоқчи сизни...

И с л о м о т а

Кўрмоқчи?!

Мадина ҳам келиб ўтиради.

М а д и н а

Гапини эшитинг, дада.

И с л о м о т а

Нимага?
Қанақа гапини?

С а н а м

Дада,
Уни танийсизми, кўрганмисиз уни?

И с л о м о т а

Кўрмаганман!..
Хўш!
Мақсад... мақсад нимади?

М а д и н а

Мақсад...
Мақсадини айтар келганда...
Эшикда Эҳсон кўринади, қўлида сағана тоши.

Э ҳ с о н

Мақсад...
Салом, ота,
Мақсад битта, холос...

Ислом ота Эҳсонни кўриб ҳайрон, беихтиёр ўридан туради, меҳмон-
ни супага таклиф қилади.

И с л о м о т а

Ваалайкум... Қани-қани...

Э ҳ с о н

Раҳмат, отахон!

И с л о м о т а

(Қизларга)

Дастурхон... Сўнг қўйинг холироқ бир оз.

(Эҳсонга.)

Хуш кўрдик!..
Марҳамат, супага, қани!
Қани, омин!..
Кўп яхши келибсиз-да, ўғлим...

Қизлар тезда дастурхон ёзишиб, чой келтиришади, ҳаяжонда уларни кузатишади... Ислом ота Эҳсонга чой узатади, Эҳсон пиёлани олиб, унинг ичидаги арабий газалга қарайди ва секин мақсадга кўчади.

Эҳсон

Хабарингиз борми, манов дахмани
Тоғиб берганингиздан ўзингизнинг?..

Ислом ота

Ким?
Ким тоғиб берганидан?

Эҳсон

Сиз, сиз, отахон!
Сиз тоғиб бердингиз уни, унинг қабрини,
Буюк олим қабрини,
Сиз, сиз, отахон!

Асга мийғида кулиб қўяди Эҳсон, Ислом ота бу кутилмаган хабардан бир оз шошиб қолади ва ҳайрон сўрайди.

Ислом ота

Буни сиз...
Бу гапни қайдан олдингиз?
Ким айтди?..
Дахмани бузган ноинсофми?
Бу нима деган гап,
Қилғиликни қилиб, менга тўнкашлари...

(Ўрнидан туради.)

Уша ноинсофни!..

Эҳсон

Сабр қилинг, ота,
Ўтиринг...

(Қайтиб ўтиради Ислом ота.)

Манов...

(Қўлидаги пиёлага ишора қилади.)

Пиёла ўзларин санъатларими?

И с л о м о т а

(ҳайрон)

Шундай... Ҳа!

Э ҳ с о н

Нақш этиб битилган ғазал,
Арабий ғазал ҳам?..

И с л о м о т а

Иўқ, йўқ, зарини...
Зарли хатларини кўчирганман
Уша пиримизнинг қабр тошидан!

Э ҳ с о н

Мана бу тошданми?

Қўлида келтирган тошни узатади унга. Ислом ота шошиб олади.

И с л о м о т а

Ҳа, ҳа, шу тошдан.
Бу тош пиримизнинг қабри бошидан.

Э ҳ с о н

Сизга маълуммиди бу байт маъноси?

И с л о м о т а

Бу — байтмас, бу — оят!
Бу — хутби қуръон!

Э ҳ с о н

Бу — хутби қуръон ҳам, оят ҳам эмас,
Бу — улуғ олимнинг байти, отахон!
Байти бўлганда ҳам ғоят гўзали,
Хурофотни йиққан шоир ғазали!
Сиз уни кўчириб бир умр, ота,

Нақшбанд этдингиз пиёлангизга.
Кўпни майиб қилган валийни эмас,
Диний ақидалар кулини кўкка
Совурган олимни бердингиз бизга!
Мана таржимаси бу гўзал байтнинг:
«Мен инсон бахтини кўрмадим тотиб,
Хурофот дастидан аламга ботиб!
Нақадар мутесан, эй улуғ инсон,
Ўзинг эзилибсан ўзинг яратиб!»

Ислом ота саросимада нима қиларини билмай пиёла ичидаги ўзи
чеккан ғазалга тикилиб қолади.

И с л о м о т а

Бу ўша дуоми?

Э ҳ с о н

Дуомас, ғазал!

И с л о м о т а

Ё саттор!
Бу нима, тақдири азал?!
Наҳотки...
Ҳақ бўлса ўша археолог,
Сесканмай даҳмага қўл урган шундай...
Сиз кимсиз ўзингиз...

(Эҳсонга ўгирилади, энди ундан шубҳаланади.)

Қимсиз айтгандай?..

Э ҳ с о н

(Ўрнидан туради ва рўйирост)

Мен ўша...
Сиз айтган шаккок археолог!..

П а р д а

ТУРТИНЧИ ВОҚЕА

Чашма бўйи. Қунботар. Эҳсон ва Салом шумшайишиб ўтири-
шибди. Автор сахна четида.

А в т о р

Куёвлар режасин бузиб қўйди Эҳсон,
Барвақт бориб қўйди отага шошиб.
Ибодат хаёли енгиб қўйди уни,
Бузиб қўйди юраги тошиб...
Қаттиқ хафа қилди Эҳсонни Салом.

С а л о м

Хўш энди қанақа маслаҳатлари бор?
На бизга қилдилар, на ўзларига.
Ётаверамизми босгунча моғор?
Қаранг-а,
«Тупурдим қадамжойингизга,
Қуёш ошиқ бўлиб келди ойингизга!...»
Бир нарса қолганми манави ерда?..

(Миясига ишора қилади.)

Анов муаллим ҳам кетди бедарак,
Мен чолни билардим,
Билганимдан уни,
Дегандим аърофда қолдириш керак!
Кўриб турган эдим ҳамма йўлни мен:
Мурод-мақсадинга етиб қолган эдинг.

Мен ҳам етган эдим висолига унинг,
Илҳом ҳам бахтига йўл олган эди
Ҳаммасини буздинг, нима қилолдинг,
На ўзингга қилдинг, на бизларга!
Тагин ҳам тутиб олиб уришмапти қизлар,
Тагин жабр қилдинг қизларга.

Эҳсон

Қизлар...
Қизлар мени ишонтирган...

Салом

Қизлар?

Эҳсон

Ҳа, қизлар...

Салом

Во, ана холос!..
Ҳали икки ёқни овловдим дегин?
Вой, сен палакат-эй...

Эҳсон

Чакки бўлди бир оз...

Салом

Бир озмас, огайни,
Чакки бўлди жуда!
Билиб қолди сенинг кимлигингни.

Эҳсон

Йўқ, унга энг катта ҳақиқатни очдим,
Майли, билган бўлса энди кимлигимни!

Саҳна ичкарисига ўтишади.

Автор

Тавба, ҳамма гапни бўйнига олди.
Кетиш тўғрисида очмайди ҳам лаб.

Худди биров уни қайтадан бузиб,
Қайтадан ясади шу ерга мослаб.
Лекин икки гапдан хавотирдаман:
Ибодат такаббур, бир сўз ва баттол.
Уни деганларнинг сон-саногӣ йўқ,
Даргоҳи саждагоҳ дейсан бамисол...
Одам узилмайди кабинетидан,
Тинмай келишади муолижа деб.
Атроф қишлоқлардан, олис яйловлардан,
Тоғ ораларидан келар ўша деб.
Топинишга келар бамисоли улар.
Яёв,
Машинада,
Эшакда,
Отда,
Қараб туриб ўйга ботиб кетаман,
На қуръонда бор бу ва на тавротда!
Ана шундан менинг хавотирлигим,
Иши кўп докторнинг Эҳсондан ҳам ўзга.
Севгисини кўмган бахти билан қўшиб,
Жой йўқ юрагида ортиқча сўзга.
Илҳом бошқа бир йўл излаб топди ахир,
Эҳсону Саломдан хуфия.
Икки дўст бор эди бунда хушмақол,
Сир очди уларга маслаҳат дея.
Ана бу икки дўст, икки хушмақол,
Худди латифанинг ўзи қишлоқда.
«Шодлик шақилдоғи», дейишади севиб,
Қулгилари ҳалқа ҳар бир қулоқда.
Улар жўрабоши тўйга, улфатга,
Улар келган ерда жой йўқ кулфатга.
Мана, буюрдилар...

Ҳожи дароз киради.

Ҳожи дароз номи,
Бошқалардан бир оз дарозлигидан.

Тожи хўроз киради.

Ана иккинчиси...
Тожи хўроз номи.
Қишлоқда қақилдоқ хўрозлигидан.
Лекин у дудуқроқ, битта дарди шу,
Бечоранинг иши доимо миркам

Фикрини англата олмаганидан
Қўшиқ қиб айтади саломини ҳам.

Т о ж и х ў р о з

Салом, оғайни Дароз!
Осмонингда нима роз?

Ҳ о ж и д а р о з

Осмоний ишлар башанг,
Товуқлар қалай, Хўроз?

Т о ж и х ў р о з

Товуқларим тухумда,
Бир оз бўшман шу кунда,
Докторга келсам, тилим
Тузалибди тушимда.

Кулишади.

Ҳ о ж и д а р о з

У ҳамманинг тушида!

Т о ж и х ў р о з

Тушидамас, ҳушида!..

Ҳ о ж и д а р о з

Лекин кўп қийин экан
Қасали йўқ кишига.
Бюллетень боп бир касал
Топилмади рўйимда...

Т о ж и х ў р о з

Бирмас, бешта бюллетень
Беради-ку бўйингга!

Ҳ о ж и д а р о з

Э, бор ашулангни айт,
Оғайни, катагингда!

(Ашула қилади.)

Т о ж и х ў р о з

Лекин битта бюллетень
Ҳамиша чўнтагимда.

(Яллабон ўйинга тушиб кетади.)

Бу бўйга не етсин,
Аҳдини адо этсин!
Бу бўйга тикилганлар
Армонда ўтиб кетсин!

Ёрни зор этиб бўлмас,
Баҳридан ўтиб бўлмас.

(Ҳожи дароз бўйига ишора қилади.)

Чекмайин риёзат ёр —
Васлига етиб бўлмас.

Ҳожи дароз ашулага қўшилади.

Ёр кўпмиш сўроғингда,
Куйганлар фироғингда.
Айт, бўлмаса, бормизми,
«Албатта» саноғингда?

Ҳ о ж и д а р о з

Ростини айтсам, Тожи хўроз,
Хотинимдан қўрқаман.
Қайга борсам хаёлимда
Худди пойлаб югандай.

Т о ж и х ў р о з

Ҳ... ҳалиги...

Ҳожи дароз

Рашк қилади.

Тожи хўроз

Рашк?..

Ҳожи дароз

Бошингга тушмасин,
Нақ ўтингни ёрворади.
Бирон ерда ушласа,
Зуғуми зўр устма-уст.

Тожи хўроз

Зу... зу...

Ҳожи дароз

Қаттиқ зуғуми!
Ихтирочи,
Зулмни ҳам жуда ўйлаб топади.

Тожи хўроз

Хотин киши яхши кўрса
Шундай, гоҳо қопади.

Ҳожи дароз

Яхши кўрса?..
Тўғри,
Лекин нега зуғум қилади?

Тожи хўроз

Товуқлар ҳам қақиллайди,
Кейин тухум қилади.

Ҳожи дароз

Шундай дегин...

(қувлик билан)

Ҳа,
Сенга ҳам шундайндан буюрсин!

Т о ж и х ў р о з

Ҳой, қарғама!

Ҳ о ж и д а р о з

Ул-а!..
Лекин анови ўзга нарса,
Уни жаннат дейишади,
Жаннат деса, дегудай!

Т о ж и х ў р о з

Ҳ...

Ҳ о ж и д а р о з

Ҳа, келишган, кўҳлик, сергак,
Бамисоли оҳудай!

Т о ж и х ў р о з

Жон олса ҳам тан берасан
Шундай бўлса хотининг.

Ҳ о ж и д а р о з

Ҳам хотининг бошингда у,
Ҳам уйингда ўтининг.

Т о ж и х ў р о з

Ҳа, уй тугул, қишлоғингни
Иситади бу аёл.

Ҳ о ж и д а р о з

Уладими ўрнак олса
Бўлгунича сўзамол?..

(Хотинига ишора қилади.)

Ҳа, айтгандай, Илҳом қани?
Нега чақиртирипти?

Т о ж и х ў р о з

У ҳам ошиқ назаримда,
Меров бўлиб юрипти,
Шу томонда деган эди...

Чиқишади. Булоқ ортидан Қ и р о а т х о н кўтарилади.

Қ и р о а т х о н

Мени ёмон кўради,
Ишимдан ҳам қолдиртириб,
Шундай судраб юради.

Чиқади орқаларидан, Э ҳ с о н пайдо бўлади.

Э ҳ с о н

Юрак, бунча билмас эдим зўрлигингни,
Бунча мушкул муҳаббатга жўрлигингни.
Бунча мени оташларга ташламасанг,
Бу аҳволим келтирмасми хўрлигингни?

Дардимни ол, еткур мени висолига,
Тўйиб-тўйиб боқай унинг жамолига.
Кўрсат, юрак, сен ҳам энди саховатинг,
Жавоб қилсин юрак, юрак саволига.

Токай энди телбалардек ошифтаман,
Наҳот унинг юрагига ошиқчаман?
Ким ошиқмас, ким ошиқмас унга бу кун,
Ошиқ юрак, ошиқ ирмоқ, ошиқ чаман.

Ирмоқ бўлиб унга югур-югур, юрак,
Хаёлини менга ўгир-ўгир, юрак.
Ошиқ унга, ошиқ унинг висолига,
Мени унга еткур, омон бўлгур, юрак!

(Пауза.)

Гунча очилди-ю, бутун борлиғи-ла,
Ҳиссимни ўради ажойиб олам.

Нимаки кўринса ўшандан бери,
Кўрина бошлади менга дилором.

И л ҳ о м ва С а л о м кўринади, Эҳсонга ёнма-ён ўтиришади.

Мен унга қиламан эътиқод, фақат
Унга топинаман, топинсам агар!
Йўқотди қисматим мени шу ерда,
Шундан топиламан, топилсам агар...

И л ҳ о м

Тўғри гапни айтдинг, ғоятда ҳалол!
Оҳ, қандай хаёл бу, ажойиб хаёл!..

Эҳсон хаёл оғушида.

Э ҳ с о н

Яна хаёл-хаёл... яна ёр куйи...
Яна хумор-хумор боқувчи кўзлар...
Яна юрак куйи, яна ёр куйи.

Э ҳ с о н

Икки қошинг ўртаси бир қилча бор,
Кўнглим, оҳ, бир оғриган кўнгилча бор.

С а л о м

Ўй билан ўтган умрнинг соати
Кун эмас, бир ой эмас, бир йилча бор.

И л ҳ о м

Ой туғибди айри толнинг бошида,
Бунча ўхшар ёргинамнинг қошига.

У ч а л а с и

Сўйлагил, ой, бир яқин йўл бормидир
Ёргинамнинг, жонгинамнинг қошига?
Уч йигит — уч толеи бечорамиз,
Уч дилозор кўйида дилпорамиз.

С а л о м

Минг маломат урфию имонига.

У ч а л а с и

Ёр васлига тагин не чорамиз?

Салом ўйланиб қолади.

С а л о м

Тавба, уч келишган, уч бирдак йигит
Космос замонида йиглаб ўтирса...
Нима, нўхта-мўхта йўқми бу урфга,
Бир боплаб нўхталаб жазосин берса!

Э ҳ с о н

Одам-ку, оғайни, бўри эмаски,
Пақ этиб отсангу тугатсанг-қўйсанг.

С а л о м

Пақ этиб отганга тугамайди у,
Уни тугатади фақат катта жанг.

И л ҳ о м

Йўқ, уни жанг билан тугатмайдилар,
Жанг қўрқоқ одамга керак одатда.
Фан, тўзим, азизим, давоси унинг,
Ирода енгади уни, албатта.
У инсон қалбини эзиб ётибди,
Томир-томирида, фикрида заҳри.
Суғуриб ташлаган ундан инсонликни,
Қўрқоқ қилиб қўйган худонинг қаҳри.

С а л о м

Хўш, айт-чи, азизим, ўша оламингда
Қўрқмасдан яшашнинг иложи борми?

И л ҳ о м

Қўрқмасдан яшаган одамлар бўлган,
Аммо ўлдирилган уларнинг ярми.

С а н а м

Хўш, ўша қўрқоқлар сингари биз ҳам
Инсофга келгунча ўтирамизми?
Тўзим берсин энди ўзларига, деб,
Биз ҳам, жўра, имон келтирамизми?

Салом чиқадн. Э ҳ с о н ҳам. Илҳом ўтирган жойида ёлғиз.

И л ҳ о м

Бунча кечикмаса...
Хўпам топдим-да!
Булар келтиради кифтини.
Докторнинг доктори бу йигитлар,
Билдирмай олади тафтини.
Эгиликка асти суякларн йўқ,
Буни қилишади ҳавасга.
Зирапча олгандай қўлингдан,
Дардингни олади бирпасда.
Ҳасрат олатасир бўлиб қочади
Бу икки оғайни пайдо бўлган жойда.
Қишлоқ эркалари,
Бири ферма боши,
Бири тарозибон саройда.

Шу вақт Ҳожи билан Тожи юқоридан тушиб келишади.

И к к а л о в и

Ассалом алайкум.

Ҳ о ж и д а р о з

Мана биз келдик.
Зиёфат борми деб тағин, тез келдик.

И л ҳ о м

(уларга хурсанд тикилади, атрофни кузатиб)

Яшанг,
Дидингизга ҳасанот, дўстлар.
Зиёфатбоп иш бор,
Хуфия бироқ,
Ҳозирча...
Уч қиз бор қишлоғимизда,
Худога яқину, бизларга йироқ,
Шуни яқинлатмоқ керак...

Ҳ о ж и д а р о з

Қимларга?

И л ҳ о м

Табиий худога эмас, албатта,
Мажнуни, Фарҳоди, Тоҳирларига!

Ҳожи дароз

Масалан?

И л ҳ о м

Масалан, улар ҳам шатта!
Шаҳардан келишган жонон йигитлар.

Тожи хўроз

Биттаси сенмисан?

И л ҳ о м

Биттаси менман!
Бир иш қилайликки,
Ҳайрон қолишсин
Улар ҳам, қишлоқ ҳам
Севиниб бундан.
Ишларнинг тугуни Ибодатида!
Шошманг...
Келяпти шу ёққа ўзи.
Чеккага чиқайлик...

Чиққшади. Узоқ музикали бўш саҳна. И б о д а т кўринади. Чашмага
бурилади, хаёли паришон.

И б о д а т

Ойна булоқ, ойна булоқ.
Ойна бўлиб қайна булоқ.
Дилгинамнинг ҳоврини бос,
Мени ёлғиз қўйма, булоқ.

Бир шунқор ҳаволаб қўнди қоянгга,
Бир оташ ташлади кул бўлган танга.
Учир юрагимни, олмасин оташ,
Мадад сўраб келдим, жонгинам, сенга.

Ойна булоқ, ойна булоқ,
Ойна бўлиб қайна булоқ.
Дилгинамнинг ҳоврини бос,
Мени ёлғиз қўйма, булоқ!

Чор ятрофда оқшом чироқларни ёнади, юлдузлар кўрина бошлайди.

Ч а ш м а

(оғир, секин гап бошлайди)

Ҳаммасидан хабарим бор, ҳаммасини биламан...

И б о д а т

Ярам тағин янгиланди, энди нима қиламан?
Илк севгимнинг, фақат ёлғиз ўзинг эдинг гувоҳи,
Ўзинг эдинг топиштирган, ўзинг эдинг оллоҳи!
Ардоқлардинг қучоғингда,
Сиримизни ютардинг,
О, азизим, шодлик тўла тўйимизни кутардинг...

(Тўлиб йиғлайди.)

Ч а ш м а

Фақат сенга оғирмикин...
Мен-чи, менга осонми?
Отанга-чи?
Мадинага,
Санамга-чи?..
Ё сенми
Фақат куйиб ёнаётган оловида бу дарднинг?
Айтар гапим битта менинг, ювмоқ керак бу гардни,
Ювмоқ керак!

И б о д а т

Қандай қилиб?

Ч а ш м а

Ургатгулик сўзим йўқ!
Ақлинг бутун, ўзинг эккан нарсанга боқ!

И б о д а т

(қичқиради)

Кўзим йўқ!..

Ч а ш м а

Ниманки сенда бўлса, уни ўзим берганман,
Уни ўзим пешлаганман, сени шундай қилганман!
Аммо ҳеч ким, сенга, қизим, ҳақ бермаган қаришга,
Бошқаларни қаритишга, аламларга қоришга!

И б о д а т

Сен ҳам мени Камолимдан узоқларга тортасан,
Ўзинг бериб, тағни ўзинг бағримга ҳам ортасан.

Ч а ш м а

Қорангни еч!

И б о д а т

Қорангни еч...
Қандай қилиб ечаман?
У ҳамиша хаёлимда, қандай қилиб кечаман?
Азизгиннам!
Мушфиққинам!

(Ҳўнграб йиғлайди.)

Йўлга солган бешигим!
Одам бўлиб,
Одам биллиб,
Уйнаб чиққан эшигим!..
Ўзи билан кетсин, девдим, кўргулигим, ҳаммаси!
Ўзим билан ўтсин, девдим, кўргулигим, ҳаммаси!
Йўқ, йўқ,
Менга йўл кўрсатгин, мени бундай олиб ўт,
Бизни шундай жазолаган офатингга ташла ўт!
Ёндир уни, куйганларнинг ўчини ол, ўчини!
Курашга сол дилгирларни, синаб кўрсин кучини!

Ч а ш м а

Йўқ, Ибодат, куч синамоқ энди сенинг навбатинг,
Берироқ кел, ўйлашайлик, бўлса агар тоқатинг.
Ўйлаш керак...

И б о д а т

Уйлайвериб қурди бутун дармоним,
Икки олов ўртасида ўртанмоқда армоним.
Унинг ҳамма нарсаси ёд, ҳатто юрак зарби ёд,
Борми ўзи вафодан ҳам зиёд олий эътиқод?!

Наҳот киши ишончига қила олса хиёнат?
Қайда қолар унда имон, ишонч билан диёнат?
Ҳар нарсага кучи етар, ўлимга ҳам инсоннинг,
Фақат етмас хиёнатга!..

Ч а ш м а

Хиёнатмас!

И б о д а т

Унга тенг!
Хиёнатга ўхшаш нарса оралади ўртага,
Кучли нарса тушди жуда, бамисоли бир дарё,
Қирғоғи йўқ дарё тушди, тўлқинида мен танҳо,
Хиёнатга ўхшаш нарса оралади ўртага.

Ч а ш м а

Хиёнатмас, оралаган Камолингдек баркамол,
Муҳаббати тоғ йигит оралаган, ойжамол!
Синаб қара юрагингни, кучинг етса ўзингга,
Мен ҳам асти истамайман танҳо ўтишни сенга.
Қулоқ солгин...
Бир сўзлисан, чидамлисан, биламан,
Аммо ҳар бир чидамнинг ҳам сўнги бордир...

И б о д а т

Биламан...

Ч а ш м а

Хўш, бўлмаса қароринг не?

И б о д а т

Бўлса, сенга келмасдим...
Ҳа, келмасдим,
Сени ортиқ маломатга солмасдим.

Ч а ш м а

Не қилсанг қил, аммо йўл бер, йўл бер
сингилларингга!

И б о д а т

Сен топмаган йўлни қайдан топдим?..

Ч а ш м а

У ойдин сенга!

И б о д а т

Нима ойдин экан менга, бу нимага ишора?

Ч а ш м а

Фақат шу сўнги чора...

П а р д а.

БЕШИНЧИ ВОҚЕА

Қишлоқ полкклиникаси. Кенг, ёруғ, ойнаванд, озода врач хонаси.
И б о д а т қўлини ювмоқда, оқ халати остидан қора кўйлаги кўри-
ниб турибди. Автор остонада.

А в т о р

Бутун қишлоқ сизни яхши кўради,
Сиздек яхши қизни яхши кўради.
Тоғи тошдан келадилар сизни деб,
Дала-даштдан келадилар сизни деб.

И б о д а т

Лойиқмасман бу гапларга, сўзим чин.

А в т о р

Тиканни ҳам суғорурлар гул учун.

И б о д а т

Ҳа, тиканман, гулга ботган тиканман,
Гулга ботган, дилга ботган тиканман!..

А в т о р

Табиат ўйини шундай экан, доктор,
Не чора, демаса деганингни у.
Нима қилмоқ керак севмаганинг севиб,
Севганинг рад этса! Ахир, нима бу?..
Золмлик!..

И б о д а т

Золимлик...
Кимга ким золим?

А в т о р

Мана сиз золима...
Лекни мулойим.

И б о д а т

Мулойим, золима?..

(Илжаяди.)

Золимлик — муҳаббат тимсоли эмас,
Уни сотувчилар тимсоли...
Узр...
У унинг меҳрини қозонсин аввал,
Сўнг муҳаббатига сўз ҳам ярашур.

А в т о р

Эҳсон юборган йўқ мени,
Ўзим келдим.

И б о д а т

Разведкага...

А в т о р

Балки шундай, эҳтимол...

И б о д а т

Нимани билдингиз?

А в т о р

Ҳеч нарсани...
Аммо
Ўртада бир ҳалол севгига завол...

И б о д а т

Уларни ўзига қўйинг...
Уларнинг

Давоси топилар, аммо мушкулроқ
Тиллани темирга улашнинг.
Сизнинг ташвишингиз эмас бу ёғи!

А в т о р

Билсангиз, оғирроқ менинг ташвишим,
Муҳаббат ёнмоқда, ҳалол муҳаббат,
Кул бўлмаса, дея учади ҳушим.

И б о д а т

Учмасин ҳушингиз!
Қим бор навбатда?..

Автор чиқишга мажбур бўлади, эшик олдида тўхтайтиди.

А в т о р

(Ўзича)

Ханжардай ётибди қоронғи қинда,
Мисоли ғам шимиб ётган тиқинда.
Чиқса ёритгудай бутун оламни,
Қирқиб ташлагудай аламни, ғамни!

Автор юзини ёритган чироқ ўчади. Ҳожи дароз ва орқасидан
суқилиб Тожи хўроз кўринади.

Ҳ о ж и д а р о з

(Тожи хўрозга)

Сен чиқиб тура тур, оғайни, бир оз,
Лоақал шу ерда ёлғиз қўй мени...

Т о ж и х ў р о з

Н... Нега, не учун?..

Куйлайди. Ибодат унинг кутилмаган бу қилиғидан ҳайрон бўлиб
тўхтатади.

И б о д а т

Сиз сабр қилинг!

Ҳ о ж и д а р о з

Ҳеч одам бўлмади кесилгур тилинг!

Т о ж и х ў р о з

(қайтади)

Н... Нима?

Ҳ о ж и д а р о з

(Тожи хўрознинг оғзини ёпиб, кўкрагидан
итариб чиқаради)

Пастроқ туш, секинроқ қичқир,
Саҳарга вақт бор,
Бўл-бўл, чиқиб тур!

(Ибодатга мулойим эгилади.)

Сиз уни кечиринг, ўртоғим дудуқ,
Дудуқ бўлганда ҳам ҳеч ҳисоби йўқ.
Тутилмаслик учун бечора ҳар дам
Қўшиқ қиб айтади саломини ҳам.

Буларни кўриб тўхтаган Автор уларнинг эътиборини тортади.
Дароз уни йўлдан тўхтатади.

Ҳ о ж и д а р о з

Яхши кўриндингиз, дўстим, марҳамат,
Ажрим қилиб беринг бир ишни.
Бунда юборишди бизни ошиқлар,
Қим бузиб қўйиши мумкин жиришни?
Менми ё Хўрозми?

Т о ж и х ў р о з

Ҳожи мен дейди...

Ҳ о ж и д а р о з

Унинг ашулага тоқати борми!

А в т о р

Менинг назаримда ҳозир ашулабоп,
Тожибоп...

Т о ж и х ў р о з

Яшавор!

А в т о р

Дили ғуборли...

Аввал Тожи бир оз юмшатсин кўнглини.

Ҳ о ж и д а р о з

Ҳа, майли, кира қол,

Яхшилаб юмшат.

А в т о р чиқади. Ҳожи дароз остонада қолади. Тожи х ў р о з
киради.

И б о д а т

Ўтиринг, марҳамат!

Т о ж и х ў р о з

Хўш, мен...

И б о д а т

Номингиз?

Т о ж и х ў р о з

Тожи, Нортожи!

(Ноилж жавоб бера бошлайди саволига унинг.)

Хўроз, дейишади севиб қишлоқда.

И б о д а т

Қасбингиз?

Т о ж и х ў р о з

Парранда фермасидаман.

Уйланган эмасман, ҳали бўйдоқман.

И б о д а т

Қасалингиз?

Т о ж и х ў р о з

Қасал... Қасалим ёлғиз...

(Тилига ишора қилади.)

И б о д а т

Кўрсатинг!

Тожи хўроз тилини чиқариб кўрсатади.

Т о ж и х ў р о з

А...

И б о д а т

Бўлди, олинг тилингизни!

Қаттиқроқ бир нарса гапиринг энди.

Т о ж и х ў р о з

Қаттиқроқ?..

Сўроқлаб келувдик сизни!

Ибодат гапнинг маъносига эътибор қилмасликка ҳаракат қилади.

И б о д а т

Тузук... яхши...

Энди бир чеккадан менга

Қасал тарихини гапиринг шошмай.

Т о ж и х ў р о з

Не бўлди-ю, бир вақт палакат босиб,

Ҳайвонот боғига мудир бўлиб қолдим.

Ҳамма ҳайвонларни эски мудирдан

Битталаб, номма-ном текшириб олдим.

Пишиқлиги қурсин, шу ерда панд берди,
Ҳали билмай туриб ишнинг тагини,
Очиб қоларманми маҳллелик билан
Қайфи айниб турган шер катагини...
Ё тавба...
Чунонам қувиб кетдики,
Қочоғон эканман, етолмади қувлаб.
Шерни-ку солдилар қайтиб катагига,
Менга мерос бўлиб қолди шу ашула...

Ҳожи Дароз остонада безовта. Унинг гапларини кузатади, бошқа масалага кўчиб кетганидан диққат бўлади.

Қоматингдан ўргилай, доктор, тилим бурро эди,
Кўзга силлиқроқ, яқинроқ ишларим тилло эди.
Овда олганман ҳамон, олдирмаганман ҳеч қачон,
Бу ажиб санъат эди тоғларда, бир дунё эди.
Не фалокат бўлди-ю, оҳуни деб шер қулфини
Очдиму, қолдим балога, оч эди, юҳо эди.
Шерни-ку қайтардилар, аммо камина безабон,
Аслида бу тиллари ширин-шакар ҳалво эди,
Бу қўшиқ мерос ўшандан, бор экан тақдирда,
Не қилай, ёшлик, камина унда бепарво эди.
Севса севгудек йигитман тегмаганда тилга-тил,
Бўлмасам орқамда қишлоқ қизлари шайдо эди.

И б о д а т

Бу касалга менинг дорим йўқ, лекин
Унасангиз, битта маслаҳатим бор,
Ўша шер ҳали ҳам борми?

Тожи хўроз ҳайрон, «бор» ишорасини қилади. Ибодат беҳазил, жиддий маслаҳат беради.

Бор бўлса,
Тагин катагини очиб юборинг.

Тожи хўроз дудуқланиб ўрнидан туради ва эшикка бориб қолади.

Т о ж и х ў р о з

Р... Раҳмат!

Ҳожи дароз уни эшикда тутиб қолади, кулиб қараб турган Ибодатга
етақлаб олиб боради уни.

Ҳожи дароз

Доктор!
Тили қурсин бунинг, кечиринг,
Бунга шуниси ҳам бўлади.
Кимга не беришни худо ҳам билган,
Бўлмаса ҳамми гаранг қилади.
Бизни келтирганди хайрли бир иш...

(Пауза.)

Биз икки оғайни, ўйлаб қарасак,
Қишлоғимиз яхши,
Ҳамма иш башанг.

Тожи хўроз

Лекин...

Ҳожи дароз

Бир масала ишқалроқ, холос.

Тожи хўроз

Яъни...

Ибодат

(оғирлик билан)

Қай масала?

Тожи хўроз

Яшанг!..

Ҳожи дароз

Яъни кунни кеча кўзимизга тамом
Хунук бўлиб ётган «Валий мақбараси»
Бугун кўрки бўлиб қолди жойимизнинг,
Битта бамисоли қишлоқ яраси.

Тожи хўроз

Бу — яхши!

Ҳожи дароз

Бу — ёмон...
Борди-ю агар
Битмай газак олиб ётса бошқаси,

Тожи хўроз

Қайси?

Ҳожи дароз

Сен тек тур!..

Тожи хўроз

Нега?

Ҳожи дароз

Хўш, бундай!
Бу — сизсиз, докторжон, гапнинг сараси!

Ибодат

(оғирлик билан)

Бу — менинг касалим...
Сизники эмас.
Хўш, сизнинг нимади касалингиз, айтинг!
Нимага келдингиз?

Тожи хўроз

Бизми... ҳалиги...

Остонада аста Қироатхон кўринади.

Ҳожи дароз

(оғир)

Қизиқ ҳангомалар бўлар экан денг!
Яъни бир қишлоқда Ибодат,
Санам,
Мадина

Исмли қизлар бўлган экан.
Бири — пари экан,
Бири — малика,
Улар ниҳояти етилган экан.
Қуёвлар чиқипти мағриб, машриқдан,
Ақли идроклари ўткирмиш тигдан!
Қишлоқ яхши гапга интиқмиш жуда,
Узоқ лоқайдликдан мушфиқмиш жуда.

Т о ж и х ў р о з

Хўш, яъни...

И б о д а т

Масалан?

Ҳ о ж и д а р о з

Масалан... биз ҳам
Адо этсак хуштаъб вазифамизни,
Яъни Тоҳир топса гўзал Зухросини,
Фарҳод Ширинини, Мажнун Лайлосини.

И б о д а т

Яхши муқойиса қилдингиз,
Лекин қачон топган улар шайдосини?..
Мени ўз ҳолимга қўйинг...
Марҳамат!

(Уларга эшикни кўрсатади.)

Ниятингиз учун ташаккур.
Менсиз топиштиринг Зухро ва Ширинни,
Менсиз, азизларим...
Менсиз... ташаккур.

Қироатхон бостириб киради.

И б о д а т

(Қироатхонга мурожат қилади)
Марҳамат!

Қ и р о а т х о н

Хўш...

И б о д а т

Тура турсангиз бўларди бир оз...
Мен эркак кишини жўнатай...

Қ и р о а т х о н

Эркак?
Қанақа эркак бу?
Номин эр, холос.

И б о д а т

Вой, ўлай!..

Қ и р о а т х о н

Ҳеч қўрқманг, бизга тегишли.

(Ҳожига мурожаат қилади.)

Шундайми?
Намунча сўррайиб қолдинг?
Қани, олдимга туш, уйда гаплашамиз.

Ҳ о ж и д а р о з

(бўйсуниб юради эшикка)

Ҳм... Ўзинг бошласанг бўларди олдин...

Қ и р о а т х о н

Нимага?

Ҳ о ж и д а р о з

Хўп, ҳозир...

Юради, тагин хотинининг гапи тугамаганини сезиб тўхтайтиди. Тожи
хўроз қангу манг ўтиради.

Қ и р о а т х о н

Буни қаранг-а!
Сағал бўш келсангиз олдин сан, дейди,
Буларнинг энг олий ҳимматкори ҳам
Тилининг учида олтинсан, дейди.
Номи ўчсин эрнинг, шунақа бўлса,
Айниб қолишади бир ҳафтадаёқ.
Ўзим тўрттасини синаб кўрганман!
Ҳарна аввалгиси эди яхшироқ.
Тўртовни ҳам ўлди, худо раҳмат қилсин,
Жони қаттиқ чиқди манависининг.

Ҳ о ж и д а р о з

Ҳа, майли, эшакнинг юки ҳалолу,
Гўшти ҳаром сенга...

Қ и р о а т х о н

...Қаранг гапини!..
Тилининг қурти бор.
Хотин гапирганда
Эр деган эгилиб туриши керак!

Ҳ о ж и д а р о з

Хўп, жоним...

Қ и р о а т х о н

Мана бу — бошқа масала.
Яхши эр — ёғланган яхши ғилдирак!..
Лекин, айланайин, хотин кишига
Кўрми, шол, ҳар ҳолда битта эр лозим.
Беваликдан ёмон бадбахтлик йўқдир,
Қимтиб юрса яхши эрми, мулозим.
Булар сўққа қолса — ўша куни тўй.
Қириб ташлаш керак буларни!..

Ҳ о ж и д а р о з

Хотин-ку яхши-я, ундан ҳам яхши
Эридан олдинроқ ўлгани.

Қ и р о а т х о н

Ана, кўрдингизми!..
Каломулло ургур!

Ҳ о ж и д а р о з

Каломулло аввал сизларни урган,
Бизга хотин қилиб яратиб.
Кейин бизни урган,
Урганда ҳам, турган
Тайёр тош биланмас, сиз билан урган!

Қ и р о а т х о н

Ҳой дароз, ҳаддингдан ошдинг, жонгинам..
Қаранг-а, кўрсатай юрагин ўтин:
Ҳоживой!

Ҳ о ж и д а р о з

Ҳа, лаббай!

Қ и р о а т х о н

Ҳозир бўл!

Ҳ о ж и д а р о з

Ҳозир

(Тик қотиб қолади.)

Қ и р о а т х о н

Уйга!

Ҳ о ж и д а р о з

Хўп бўлади, айланай, хотин.

Отилиб чиқиб кетади. Тожихўроз ҳам, Ибодат ҳамон ҳайрон,
жим, Қироатхон энди яккама-якка ўйлаб гапиршади.

Қ и р о а т х о н

Агар гармдори ширин бўлганида
Сариқ чақага ҳам олишмасиди.
Хотинлар билмаса баҳоларини,
Ўзларин бозорга солишмасиди.
Мен бадбахт хотинман, айланай синглим,
Ўзини бозорга солган хотинман.
Бахтини бой берган,
Ишқин увол қилган,
Ёлғон яшаётган, ёлғон хотинман.
Мен ҳақорат қилган йигит йироқда,
Энди оёғининг гардига зорман.
Шундан, авайлайман Тожимни,

Тожи хўроз уни эшикда тинглайди.

Мана шундай ёмон пушаймон, армон!

И б о д а т

Йироқлаб кетдим?

Қ и р о а т х о н

Йироқлатиб қўйдим...

И б о д а т

Буниси ёмонми?

Қ и р о а т х о н

Яхши ҳам эмас...
Санам синглингиз-а...

И б о д а т

Синглим...

Қ и р о а т х о н

Мадина ҳам?..

Жавоб бермай тикилади унга. Бир нафас бир-бирларига тикилишиб
қолишади. Ниҳоят Қироятхон аста чиқиб кетади. Ибодат ҳай-
рон қараб қолади. Бостириб Эҳсон кириб келади. Ибодат Камоли
келаётгандай унга ҳаяжон билан интилади, яна ўзини тутиб қолади
Жим, саҳна ўртасида тўхташади.

Эҳсон

Бугун гуллар мени меҳмон қилишди
Хушбўй ислари-ла дарё бўйида.
Ажойиб минутлар кечирдим беҳад,
Беқиёс ранго ранг гуллар тўйида.
Тонгги шабнамлардан шароб тутишди.
Ҳаворанг, қирмизи пиёлаларда.
Олтин капалаклар рақс этишди
Маст қилиб кўп гўзал тароналарда.
Хаёлимни олди ранглар, бўёқлар,
Бир сиқим тупроқда шунча ранг, бўёқ!
Шунча гўзал ҳаёт,
Шунча нафосат,
Бир сиқим тупроқда шунча иштиёқ!
Иштиёқи учун безапти уни
Баҳор сели билан ложувард осмон.
Мозор босиб келган офтоб тафти,
Беқасам камалак қошлари камон.
Бир қисим тупроққа шунчалар ихлос,
Шунчалар муҳаббат қўйибди олам.
Шунчалар ажойиб ранг улашибди,
Баҳра олсин дея, меҳнаткаш одам.
Тупроқ шунча гўзал, шунча хокисор,
Қанча мўъжиза бор бағрида.
Гулга ҳаёт бериб, кулолига санъат:
Тағин нималарни сақлар қаърида?
Сақлагани балки бизнинг муаммодир,
Ёлғиз кулол билар, эҳтимол, буни.
Сўнгги бор қайтаман мунозарамизга,
Очмоқ жойиз бўлса кўнгил қулфини?

Ибодат у гап бошлаганидаёқ чеккага ўтиб, устунга суянади, Эҳсонни
тинглайди.

Ибодат

Ҳаёт ва иштиёқ...

(Пауза.)

Менга бари бир!
Менга ҳаммаси ҳам бари бир энди!

Эҳсон

Йўқ-йўқ, Ибодатхон, ўйлаб гапиринг!

Ибодат

Шунча йил ўйладим, бўлгандир энди!

Эҳсон

Сиз...

Ибодат

Мени қийнаманг...

Бирдан даҳшатли музика орасида самолёт портлагани эшитилади,
Ибодат кўкка интилади.

Ана, ана Қамол!
Кукун бўлиб кетди бола бечора!..
Қандайин унутиб бўлади уни?
Унутган юраклар бўлмасми пора?..

(Пауза. Ўзига келади, жимлик.)

Қишлоқда ишингиз тугадими?

Эҳсон

Ишим..
Анча бўлди ишим тугаганига.

Ибодат

Тинчини буздингиз ёшу қарининг,
Тағин нега керак эзгилаш, нега?

Бир умр одамлар снғиниб келган
Азиз валий қабрич буздингиз.
Оёқ ости қилиб эътиқодини,
Халқнинг юрагини эздингиз!

Эҳсон

Тўғри, бузиб қўйдим тинчлигингизни,
Эътиқодингизни муҳаббатингизга.
Валийлик муқаддас эътиқодингизни
Оёқ ости қилдим... Шундайдир сизга...
Мен ахир халқимиз хазинасига,
Унутилиб ётган бир олмос қўшдим.
Уни биз кашф этдик, илм кашф этди,
Наҳотки, мен сизда адашдим?

Ибодат

Ҳақ гапни айтдингиз, адашдингиз қаттиқ,
Очилган эшикни ёпдингиз.

Эҳсон

Наҳотки, шу қадар тошбағирлик!

Ибодат

Жоҳиллик!

(Тузатади уни.)

Эҳсон

Жоҳиллик?

Ибодат

Топдингиз...

Эҳсон

Ахир сиз докторсиз, жаҳолатдан ахир,
Юқори турасиз, жон Ибодатхон!

И б о д а т

Мен аввал фарзандман бу хонадонга —
Бахтсизлик келтирган фарзанд, нотаваон.

Э ҳ с о н

Сиз тамом бошқасиз менинг зайлимда!
Қисмат етаклапти, топдим...

И б о д а т

Бахтингизни!..

Э ҳ с о н

Сизга кулги бўлса...

И б о д а т

Кечиринг...

Э ҳ с о н

Ибо!
Тайёрман ҳар нега, айтинг аҳдингизни!

И б о д а т

Аҳдим... Менинг аҳдим?..

Э ҳ с о н

(Ҳазиломуз)

Фотиҳа беринг!

И б о д а т

(қаттиқ изтиробда)

Менга қулоқ беринг, бўлмаса биз ҳам —
Савоб иш қилайлик,
Қасамёд қилинг,
Қандай кўргилиқдир, кўрамиз баҳам!

Эҳсон

Нима у?

Ибодат

Бесавол қасам ичамиз!

Эҳсон

Майлига!

Ибодат

Қўп яшанг, офарин сизга!
Қизларнинг бахтини очамиз!

Эҳсон

Азизим!

Ибодат

Ҳозирча сир қолсин бизга,
Энди боринг, майли.

(Жилмайиб.)

Фотиҳа бердим.

Эҳсон қайтади. Бир нафас туради, сўнг дадиллашади.

Эҳсон

Кечқурун кутаман чашма бўйида!

Ибодат титраб кетади ва хаёлан.

Ибодат

Чашма бўйида...

Эҳсон тез бурилиб чиқиб кетади.

Видолашган эдик чашма бўйида.

Парда

ОЛТИНЧИ ВОҚЕА

Чашма. Эҳсон Ибодат йўлига интизор. Қўлида чиройли лола. Аммо Ибодатдан дарак йўқ...

Автор кўринади бир чеккада. Уни кузатади. Эҳсон кутишдан чарчаб чашма тошига ўтиради. Ўзга чеккада — дарахтлар орасида Ибодат кўринади, ҳаяжонда.

Автор кўзи тушиб аста ўрнидан туради, ундан кўзини олмайди.

У безовта, унинг кўзлари ҳаяжон ичида Эҳсонни излайди, югуриб юқориликка чиқади, бирдан чашма тошида ўтирган Эҳсонга кўзи тушади. Тушади-ю; кескин қайтади, дарахт ортига ўтади, ҳаяжонини босолмай дарахтга суянганича узоқ туради.

Эҳсон ўрнидан туралди, қиз турган дарахт ёнига боради, узоқларга кўз тикади. Ибодатни кўрмайди, қайтади.

Тагин интилади Ибодат унга. Бирдан «Қамол-Қамол» куйи янграйди, қўлидан тортгандай ортга чекинади. Ибодат Эҳсонга тикилганича йиғлаб чиқиб кетади. Эҳсон лоласини чашма тошида қолдириб чиқиб кетади. Ибодат югуриб киради. Ибодат Эҳсонни излайди. Лолани олиб бағрига босади. Чашма овоз беради.

Ч а ш м а

Оҳ, Ибодат, болагинам!

П а р д а

ЕТТИНЧИ ВОҚЕА

Ислом отанинг ҳовлиси. Ислом ота кўрадан янги чиққан аёл ҳайкалчасини офтобга солиб кўраётибди, қизлари Мадина билан Санам ўз деразаларида ҳайкалдай жим, қотиб туришибди.

А в т о р

Гарчи ҳайдаб солди мени Ибодат,
Гарчи юрагига кира олмадим,
Гарчи сенинг оташ муҳаббатингни
Унга тушунтириб бера олмадим,
Келдим, эшигига сени, деб яна.

Топдим отасини устахонасида,
Гўзал санъатига разм соларди.
Ўзининг ишига ўзи маҳлиё,
Гўзал санъатидан роҳат оларди.
Она суратини ўйибди уста,
Исёнкор суратин онанинг.
Кўрдиму ҳайратда қолдим, ногаҳон,
Нима қилгани бу отанинг?..
Ибодат йўқ эди уйда,
Ивирсиб юарди эгачилари.
Мени кўриши-ла, пор-пор учишиб
Уйларига кириб кетишди бари.
Улар назаримда, совчи кутишарди,
Тиқ этса эшикка қарашиб қизлар!
Ўзларигамикин, опаларига?
Кўзлар, йўлда қолган нигорон кўзлар...
Кўзларида умид учқуни ёнар,

Бир оғиз сўзимга интизор.
Кўндиролсам агар оталарини,
Мени қучоқлашиб ўпгилари бор.
Мен салом бераман...

(Бош эгади уларга.)

Салом беришади.

Улар ҳам деразадан илжайиб салом беришади.

Ота ер тагидан қараб қўяди,
Гапинг тугадими, дегандек, мендан
Кўз учида секин сўраб қўяди...

Саҳна жонланади — ҳайкалсимон турганлар тилга киради.

И с л о м о т а

Тўғри айтдинг, болам,
Киши валий бўлиб туғилибди-ю,
Ваҳший бўлиб қазо қилибди.
Бу — мен... Бу — мен, ўғлим, худди менинг
ўзим,
Жуда кеч тушундим ўзимни.

(Ҳайкалчани супага қўяди.)

Қизларим қисмати дардли, аламли —
Кўзлари очдилар кўзимни!
Бирон мушқулимни ечмади тақдир,
Олтмиш йил хизматин қилсам ҳам.
Муштипаримни ҳам юлиб олди ахир,
Нимаси қолди, хўш, бойдан кам?
У олди кучимнинг қаймоғини,
Еримни, қўшимни, ўзимни!
Охири ошини миннат қилди,
Ҳайдади, бермайин қарзини.

А в т о р

У зулмат яратди, сиз — чироқ,
У саҳро яратди, сиз — чаман!
У дўзах яратди, сиз — жаннат!

У зулм яратди, сиз — омон!
Сиз кўплар умрининг тимсоли,
Сиз ота, чинакам бахтлисиз!
Сиз уни билганлар олдида
Билмасдан ҳақиқий даҳрийсиз!
Доим илоҳий ишончини берди,
Бошқа бири эса, инсонийлик!
Аммо
Бири — юксалтирди сизни, бири — тиз
чўктирди!..

(Пауза.)

Қуръон маърифатни ҳаром, деб ёзган,
Сиз уни ҳаётда ҳалолладингиз.
Фарзандларингизни бу даҳрий йўлдан
Бир зум ҳам қайтариб қололмадингиз!..

И с л о м о т а

Мен ўзим!..
Мен ўзим бердим, ўқишга,
Бир уйга бир басир етиб ортар, дедим. .
Ҳайф ўтган умрни лоақал эл-юрт —
Ёзғириқларидан аритар, дедим.
Қаттамни кузатиб илм бағрига,
Одамлар дардига даво бўл, дедим.
Ўртанчамни бериб, болам, бу қоронғи
Қишлоғингга келиб зиё бўл, дедим.
Кенжамни ўқитдим тупроқ илмига,
Ҳаммасин ўқитдим, қилгудек ҳавас.
Агар шулар бари даҳрийлик эса,
Даҳрийман, азизим, юмронқозикмас!

(Ҳаяжонда.)

Даҳрийман!..

А в т о р

Яна бир сурасида унинг
Кўшиқ ҳаром дейилган хотин кишига.

И с л о м о т а

Унда, жуда қаттиқ кетган эканман,
Панд берган эканман унинг ишига...

А в т о р

Сурат ҳам ҳаром маҳз¹ каломуллода,
Сиз эса, тупроқдан ясабсиз сурат.

И с л о м о т а

Буни мен...

(Титрайди, шак келтиришдан қўрқиб.)

Ё раббий!..

(Пауза.)

Буни мен... атай...
Унга бўла қилдим!
Шу ёлғиз фақат!..
Қўп кўрди менга у, умр йўлдошимни,
Токай чиқармаса ғамдан бошимни!
Бизга — хонақони билсак бас эди,
Оят, яхши ўғлим, бизгамасиди...

А в т о р

Тангриси, не келса — худодан дейди.
Шундайми?

И с л о м о т а

Ҳа, шундай...

А в т о р

Бўлмаса энди
Нега гуноҳ дейсиз модомики, зотан

¹ Нуқул, нарса.

Бандаси не қилса — ўзидан экан?
 Нима бу, айтинг-чи, ҳақми ё хаёл
 Ким ҳаром бўлди-ю, ким бўлди ҳалол?
 Билингки ҳеч қачон бирон мударриснинг
 Одам саволига кучи етганмас!
 Тили ва онгига эрк берганларни
 Осиш, ўлдиришдан нари ўтганмас!..
 Қўрқоқ қуролига қўл югуртади,
 Ҳақиқат — ҳамиша тиф суғуртади!
 Эслайсизми Машраб киноясини,
 Қанақа чиқарган шармандасини:
 «Алифни дилга жо этмоқни мен муллодни
 ўргандим,
 Шаҳид қонини тўкмоқни каломуллодин
 ўргандим».

Мана, «дорулислому»,
 Мана, «дорулҳарб»...
 Мана, унинг нархи, тавоф, қилич — зарб!
 Мана, кечагина ўзингиз кўрдингиз,
 Унинг қимматини қишлоғингизда.
 Дахма нима экан, ким экан унда,
 Қанча умр ўтиб кетипти тизда...

Ислом ота изтиробда экан, Автор қоронғиликка киради... Тў-
 сатдан Ҳожи дароз билан Тожи хўрознинг шовқини эши-
 тилади, сўнг кириб келишади.

И к к а л о в и

Ассалом алайкум!

Ислом ота ўзига келади ва уларга пешвоз чиқади.

И с л о м о т а

Қани супага...

Қизлар ҳам пайдо бўлиб қолишади, ўзларини кўзга солиб,
 бири самовар, бири хурмача билан шуғулланиб қолади. Бунин сезган
 Тожи хўроз дастурхонга ўтириши билан Ислом отага аста ҳазил
 қилади.

Т о ж и х ў р о з

Лойдан қилганмилар бу қизларни ҳам?

Сўзини қироат билан айтгани учунми, хаёли паришон Ислом ота хотинига қуръон ўқиди, деб юзига фотиҳа тортади, бошқалар ҳам ҳайрон қўшилишади унга.

И с л о м о т а

Раҳмат, болаларим, хуш кўрдик...

Ҳ о ж и д а р о з

Хўш... Биз...

И с л о м о т а

Мен ҳозир...

Урнидан туриб ичкарига ўтади. Булар ёлғиз қолишади.

Ҳ о ж и д а р о з

Ваъдангда тур-да, муттаҳам!
Бу ерда ҳам энди бузмагин тағин.
Ҳалитдан сўзингга фотиҳа тортди,
Азага келди, деб ўйлаяпти чол.
Мақсад оғирлашди, меҳнати ортди.

Т о ж и х ў р о з

Сен ҳали кўрмадинг бозорни бунда,
Типирлаб қолишди бечора қизлар.
Бири олов ташлаб, ўтин ёриб бири,
Хурмача кўтариб дилпора қизлар.
Нима қилай энди «лойдан» деган сўзим
«Лоилоҳа» бўлиб туюлган бўлса...

Ҳ о ж и д а р о з

Нима қилар эди, худодан бўлиб,
Тилинг тамом кесиб қўйилган бўлса?

Т о ж и х ў р о з

Тилни гапиришга чиқарган, Дароз!

Ҳожи дароз

Кимга?

Тожи хўроз

Ҳа, сенга-ми?

(Унга ҳурпаяди.)

Ҳожи дароз

Сенгамас ҳар ҳолда!
Бу уйда ашула айтиб бўлмайди.
Гапни мен бошлайман...
Жим, келиб қолди...

Санам патнис келтириб, дастурхон ёзади, Ислом ота чиқиб
келади.

Тожи хўроз

Санамхон, ассалом алайкум!

Санам

Салом!

Ҳожи дароз

Ҳамминг оғзида Санам соққан сути.

Ислом ота

Айтинг-а...

Тожи хўроз

Шунақа...

Ҳожи дароз

Районда битта!
Районнинг эркаси!

Т о ж и х ў р о з

Районнинг чўти!

Ҳ о ж и д а р о з

Фермасини кўрсанг — театр дейсан!
Ҳаммаёқ машина: машина — оғил,
Машина — хурмача, машина — сўргич,
Машина — қашлоғич, машина — охур!..
Шунақа, толе ҳам, омад ҳам шунда,
Сутни ашулага берармиш бунда!

С а н а м

Ҳа, бир ашулага — бир вагон омад!

Ҳ о ж и д а р о з

Қизингиз, отахон, жуда аломат!

С а н а м

Шунақа, ашула сигир соғади,
Истасак, ашула сигир туғади!
Ёмонми ашула сут соғса?..

Ҳ о ж и д а р о з

Бедўқ?!

С а н а м

Сут баъзи жойларда мақомга ҳам йўқ.

Т о ж и х ў р о з

Бу тўғри!

Ҳ о ж и д а р о з

Бу тўғри!
Лекин энди кўрдим
Беш йил ўқиганни сут соғишин ҳам.
Оти нима эди ўша мактабни?

С а н а м

Консерватория!

Ҳ о ж и д а р о з

Консерва?..

С а н а м

Банка!

(Кескин бурилиб кетади.)

Ҳ о ж и д а р о з

Ҳа, Биби мушкули кушод, шошмай тур!..

И с л о м о т а

Хўш, Ҳожи, ҳали ҳам тарозидамисан?

Т о ж и х ў р о з

Тарозида, ҳали ҳам осилганича!

И с л о м о т а

Ҳа, дуруст...

(Илжаяди секин.)

Сен-чи, сен, ўзинг?

Т о ж и х ў р о з

Мен-ми... Мен...

Ҳ о ж и д а р о з

Тожими?

Тожининг иши авжида,
Колхознинг сўфиси ҳозир!

И с л о м о т а

Нимади?

Ҳ о ж и д а р о з

Номига муносиб ферманинг боши!

Ислом ота тушуниб қолади ва кулиб юборади.

Рост, тонгнинг отиши унинг измида!

И с л о м о т а

Ҳа, дуруст, кам бўлманг, мартабангиздан!
Ток қалай, Мадамин омонми боғда?
Ҳосил ҳам кўп бўлди бу йил бахтига.
План бажарилар...

Т о ж и х ў р о з

Э-ҳе... қаяқда!..
Шунга келган эдик... Раис юбордилар.
Жуда ҳам чувалаб кетди шохлари.

Ҳ о ж и д а р о з

(четга)

Гапни ҳам шунақа қилиб юбординг.

Т о ж и х ў р о з

Оғриб қоляпти ҳосили бари.

И с л о м о т а

Олдини олмоғи керак, албатта,
Бораман,
Бораман эрта... эртагаёқ!

Ҳ о ж и д а р о з

Тагин бир шунақа чувоқ маслаҳат...

И с л о м о т а

Бемалол...

Т о ж и х ў р о з

Ҳалиги...

Ҳ о ж и д а р о з

(ўқрайиб тўхтатади уни)

Ягона сўроқ...

И с л о м о т а

Айтавер!

Ҳ о ж и д а р о з

Бу ҳовли қишлоқда мисоли чироқ,
Ўзингизга маълум, парвонаси кўп.
Қизлик уй қийиғи қирқта, дейишадн,
Шунинг учун унинг девонаси кўп...
Уларнинг Фарҳоди, Мажнунн ҳам бор...

И с л о м о т а

Очиғини айтавер, қайси бирсан?

Тожи хўроз пиқ этиб кулади. Ҳожн дароз шошно қолади.

Ҳ о ж и д а р о з

Улибдими, гулдай хотиним туриб...

И с л о м о т а

Вақти ўтиб қолган гулни сўрасанг...

Ҳ о ж и д а р о з

Йўқ-йўқ-йўқ, у-у-ундоғмас...

Т о ж и х ў р о з

Кечиринг уни...
Мутлақо унақа демоқчимасди...

И с л о м о т а

Хўш, нима демоқчи эди, бўлмасам?
Қизлар у ёқдан-бу ёққа югуришиб қолишади.

Т о ж и х ў р о з

Айланай отахон, салавот босди...
Совчи бўлиб келган эдик, соҳибкор!

И с л о м о т а

(Ушқиради.)

Фақат каттасига, каттасига фақат!

Ҳ о ж и д а р о з

Ушангга-ўшангга!..

Қизлар шошиб қолишади. Ислом ота ҳайрон тикилади Ҳожи дарозга.

Т о ж и х ў р о з

Ибодатхонга...
Бизни бошлаб келди фақат муҳаббат,
Бир ёш муҳаббати...

И с л о м о т а

Шуниси борки,
Изми менда эмас.
Биладими ўзи?

Ҳ о ж и д а р о з

Билади...
Қўнмади,

Шунинг учун келдик,
Келдик, ўтарми, деб, отасининг сўзи?

И с л о м о т а

Шундайми?
Ўтмайди,
Кучим етмайди!..
Ўзи ким?

Икки оғайни шошиб қолшади.

Ҳ о ж и д а р о з

Ўзими?..

Т о ж и х ў р о з

Ўзи кўп ўктам...

(Ейилиб тасвирини бошлайди.)

Ҳ о ж и д а р о з

Ўзи муллавачча...

Т о ж и х ў р о з

Намозхон, қобил.

Ҳ о ж и д а р о з

Еғланган ғилдирак!

Т о ж и х ў р о з

Жўжадек беминнат.

Ҳ о ж и д а р о з

Худди мулозим.

И с л о м о т а

Хўп, бўпти, хуш кўрдик, раҳмат, йнгитлар,
Бирон бир музейга оборинг ури!

Бир жоҳил бас энди бу хонадонга,
Олтмиш йил кўргилик тортди, стади,
Эндиги одамга тинчлик керак, болам,
Отаси эшакдай йўртди, стади...
Менинг халлоқ билан ишим тугаган,
Беш кун тинч яшайин беқўрқув, бедов.
Ибодатга ҳам айт, менга керак эмас
Яна бир алданган, аламли куёв!
Боринг, боринг энди...

Ҳожи дароз билан Тожи хўрознинг тагин иши битмади. Ҳожи
дароз кета туриб, остонада тўхтади.

Ҳ о ж и д а р о з

Ток-чи, ток?..

И с л о м о т а

Унга тикилади. Ҳожи дароз ғойиб бўлади. Узнча:

Ҳа, ток...
Эсиз ток...
Эсиз ток...

И б о д а т аллақачон деразадан бу гапларни тинглаб ўтирарди.

И б о д а т

Дада!

Ислом ота турган жойида қотиб қолади.

Дадажон!..
У — ўша!

И с л о м о т а

У — ўша?

Қ и з л а р

У — ўша?

И с л о м о т а

Тавба...
Бу нима маломат тагин, қасди жон?..
Е товба, қанақа бахти қаросан?!

И б о д а т

Югуринг,
Югуринг,
Тез чопинг, чаққон!

Сана м билан Мадина югуриб чиқиб кетади.

И с л о м о т а

Намунча тескари, қийиқ бўлмасанг,
Лоақал отангни қийгин, жон болам,
Эсонлик унади — яхшилик экса,
Муродга етади яхшилик билан.

И б о д а т

Сиз фақат ўйлайсиз қизларингизни,
Яхши кўрмагансиз мени ҳеч қачон...
Қасофат келтирдим бу хонадонга,
Қизларга бахтсизлик...
Сизгаман товон.

И с л о м о т а

Тил улашганларда, адашиб, сенга
Бериб юборганлар илонникини.

И б о д а т

Қайрағоч, сопини ўзи бериб қўйиб,
Болтадан дод деган экан бир куни!..

(Пауза.)

Қамол бўлармиди ҳалок... синовда,
Мен бахтсиз бўлмасам...
Тагин тўй куни...
Уни олиб кетди қўлимдан юлиб,
Ҳаёт дарёсида ҳаёт тўлқини...
У — ўша...
Қамолни эсга солган олим,
Жума мазорини очиб биздан кулган.
У — ўша...

Минг йиллик эътиқодимизни
Илму амаллари остин-устин қилган.
Илтимос қиламан, койиманг уни,
Унинг гапларига қулоқ солинг, келса.
У жуда соддадил, аломат. Аммо
Тошни эритади агар тикилса.
Худди унинг ўзи — юриш-туриши ҳам,
Тик қаролмаслиги одамга.
Билмадим не билан боғлади
Мени у ўт ёқиб танамга...

(Куйлайди.)

Кўнгил, сени не жафога солмадим,
Не жафога, не жазога солмадим,
Ер ўйида не балога солмадим,
Не балога, мубталога солмадим.

Кел, кўкарсин севгимиз, бағрингни оч,
Ишқ билан бағринг ёрит, баҳрингни оч,
Меҳримизга меҳриёб наҳрингни оч,
Толеингни не ҳижога солмадим.

Қайтариб дардимни ол, меҳрингни сол,
Бу ғариб ҳангомага зеҳнингни сол,
Толеинг тори билан сеҳрингни сол,
Мен сени не-не навога солмадим.

(Пауза.)

Нега узилмайсиз тоғ-тоғ булутлар,
Нега йиғламайсиз инсон ўлганида?
Нега ўпирилиб кетмайсан эй, ер,
Яратганинг йиқилганида?!
Шундай одам наҳот сизмади
Пешонамга... Золим, гўрсўхта!
Ахир шулар билан гўзал эмасмисан,
Кукун бўлиб соврилди кўкда...

И с л о м о т а

Кукун бўлиб соврилди...

(Жимлик чўкади.)

Қизим,
Сен нимадан яралдинг экан?..
Аммо лойдан эмас...
Лойдан бўлганингда ўзим билар эдим!..
Лекин сан
Тошдан яралгансан, болагинам!
На эритиб бўлади сани,
На синдириб...

И б о д а т

На керак қилиб!..
Аммо сотиб бўлади мани!..

И с л о м о т а

Биласанки, вақтимас, лекин
Бериб юборардим текингаёқ!

И б о д а т бурилиб уйига кириб кетади. Исломота ёлғиз... Шу вақт эшик тарақлаб очилиб, ҳовлиққан Ҳожи дароз билан Тожи хўроз киради. Орқаларидан Санам ва Мадина, кейин Илҳом, Салом, Эҳсон киради. Қизлар қулоғи ҳайратда турган отада, ҳамма Эҳсонни олдинга, чолга томон итаришади. Эҳсоннинг кўзи Ибодатни қидиради... Ниҳоят Исломота Ҳожи дароз билан Тожи хўрозга «нима гап» дегандай қарайди. Тожи хўроз жавобга шошилади.

Т о ж и х ў р о з

Қайтар, деб эканлар...

Гапнинг давомини Ҳожи дароз илиб кетади. У йиғитларга ишора қилади.

Ҳ о ж и д а р о з

Ҳайдаб келдик, мана,
Олдимизга солиб, икки текин таёқ...

Ота бир гап дейишга улгурмасдан Ибодат оқ келин либосида пайдо бўлади.

И б о д а т

Шундай маслаҳатга келдик дадам билан,
Ечилсин сиз кутган муддао.
Жар солсин жарчилар бутун қишлоққа,
Аҳдини бузди, деб битта бевафо!

Ҳамма унга ўғирилади. Илҳом, Салом, Эҳсон аста қаторлашиб турадилар. Мадина билан Санам югуриб бориб Ибодатни қучадилар. Нима қиларини билмай қолган Ислом ота Ибодатни бағрига босади.

И с л о м о т а

Болам... Болагинам...
Қарға, кўр отангни!
Юрагингни бўшат, бағримни тилгин!..
Балли, тупур, тупур энди,
Бидъатига тупур,
Урфу одатига —
Бизни майиб қилган,
Бизни майиб қилган ҳурофотига!..
О... Қандай хўрлик бу, қандай хўрлик бу!
Ҳеч чидай олмайман жароҳатига,
Оҳ, қандай хўрлик бу, қандай хўрлик бу!..
Нечун ман этмаслик керак бу офатни!..
Қизим... болагинам!.. Азиз болаларим!..

(Ҳожи дароз билан Тожи хўрозга.)

Айтинг, Ибодатнинг айтгани бўлсин!

У л а р хурсанд чиқиб кетишади. Ота қизларга қарайди.

Болаларим!

Бағрини очади куёвларига. Улар ота ҳузурда одоб билан бош эгадилар.

Қизларига қучоқ очади, С а н а м ва М а д и н а югуриб келишади.

М а д и н а

Дада!

С а н а м

Дадажоним!

(Тўлиб куйлайди.)

Умринг узун бўлсин, опа, ҳеч кўрмагин алам,
Бас бўлгани рост бўлсин у қаро кўзингда нам.

Баҳор уфурди ногаҳон умидим богиға,
Ёзиб кўнгиллар баҳрини сен айлагин карам.
Севдим уни мен ҳам сендай ҳалолу сизқидил,
У бўлди мазҳабим менинг, мазҳабда муҳтарам.
Маъноси йўқ туюлди бу ҳаёт саҳифаси
Усиз мисоли менга — у қоғозу, мен — қалам.
Тангрим ҳам у, каъбам ҳам у, ҳаттоки жаннатим.
Йўқ эрди шундан ўзга бизга асти бошқа ғам.
Умринг узун бўлсин, опа, умрингда бўлма кам,
Камоли эҳтиром билан Мадина-ю Санам.

М а д н а

Қўша қари, опа, бахтинг очилсин!

С а л о м

Муборак!

И л ҳ о м

Муборак!

С а л о м

Муборак бўлсин!

(Куйлайди.)

Эй, меҳри дарё,
Юртим, гулоро,
Кел, бахтимизни
Қилгил томошо!

Иўлларга сув сен,
Ўзингга бер зоб,
Бу хонадонда
Авж олди тўй, деб.

Гулёр ўқилсин,
Ошифта қилсин.
Ёр, диёр бағри
Гулларга тўлсин!

Жоним Санамхон,
Бахти чарогон!
Муборак энди,
Муборак армон!

Ҳ а м м а орқа ҳовлига — боққа ўтади. Эҳсон ва Ибодат қолади.

И б о д а т

Оғир вазифани ўтадик, раҳмат!
Мени маъзур кўринг, кечиринг, узр...
Биламан, биламан, кечиролмайсиз...
Нима қила олардим бошқа...
Бир умр
Танҳо ўтиш экан қисматим менинг,
Шу бўлди охирги хизматим менинг.
Дўст бўлиб қолайлик хоҳласангиз агар...

Э ҳ с о н

(ҳаяжонини яширолмайди)

Лойиқ эмас эдим бундай жазога.

И б о д а т

Мен лойиқ кўрмадим сизни, муҳаббатга,
Қайсики, учраган қазога!..

Э ҳ с о н

Ибодат!
Сиз мени ўтга ташладингиз!

И б о д а т

Бу энди айбнома, севгимас эсиз...

Э ҳ с о н

Кечиринг...

И б о д а т

Йўқ, йўқ, йўқ!..
Унутманг ахир
Қилган шартимизни, ваъда бергансиз!..

Э ҳ с о ң

Офтоб агар нур сочмаса,
Нури гул гунчасин очмаса,
Ёрни ёр дермиди асл ёр,
Қалбида муҳаббат тошмаса!
Дилимни очибман борини,
Билмайин унда ўт борини.
Ё ўчир, ёки ет додига,
Ёки чал, ё синдир торини!

И б о д а т

Етмасми эди ўз оташим?
Етмасми эди ўз кўз ёшим?
Мунча зўр экан, ишқ алами,
Эй, кўнгил, ягона сирдошим?
Забтингга олма кўп, эй, кўнгил,
Забтингга солма кўп, эй, кўнгил.
Дадил бўл, йўлама хиёнат,
Бу торни чалма, кел, эй, кўнгил.

Э ҳ с о н

Ибодат!

И б о д а т

Ибодат аҳдини бузаолмади,
Кучи етмай қолди қалбига
Тенг келиб бўлмайди қалбда чўкиб ётган
Муҳаббатнинг оташ, тобига.

Э ҳ с о н

Сиз мени...

И б о д а т

Йўқ, йўқ, йўқ, алдамоқчимасдим,
Алдамадим сизни, инонинг.
Сиз ахир, чироғи бўлиб кирдингиз
Бу қалбнинг, бу уйнинг, бинонинг.
Унута олмадим Қамолимни асти,
Унута олмасман сизни ҳам...
Не қилай,
Хайр энди кўришгунча... Эҳсон!

Э х с о н

Хайр!

(Чиқади.)

И б о д а т

(Ўзига)

Кўришгунча...

(Қичқиради.)

Ё снтам!

(Орқасидан югуради. Тўхтайдди.)

Эй, бағрим!
Намунча қийнамасанг мени,
Уни қийнамасанг кўйингда!
Равшан этмадим ахир у сени,
Чироқ бўлиб кириб уйингда!
Чироқ бўлиб қолса бўлмасмиди ўчмай,
Ўчмай азиз хонадонингда?..

(Пауза.)

Шу ерга келганда наҳот кучинг етмай
Қолди, бағрим, хонумонингда...

«Қамол-Қамол» музикаси янграйди. Ичидан эзилиб фарёд кўтаради.
Тагин Қамолга хитоб қилади, энди унга ўпка билан «йўлимни тўсма-
санг бўларди», дегандек нола қилади.

(Куйлайди.)

И б о д а т

Қамол, Қамол, дардинг бунча, бунча азоб экан,
Саодатинг, деб бсрганинг фақат сароб экан.
Олиб кетдинг баҳоримни ўзинг билан мангу,
Қолдирганинг менга фақат бир изтироб экан.

П а р л а